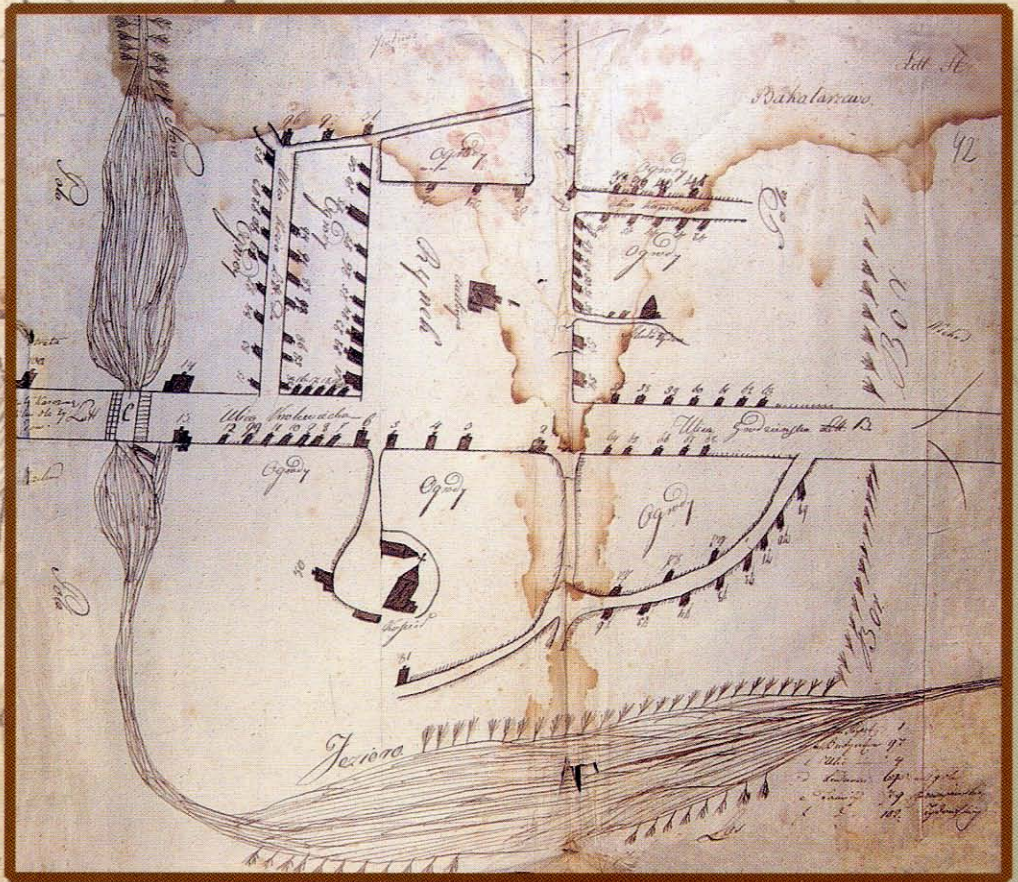

Białostoczyna

1-2/61-62/2002

Spis treści

prof. dr hab. Stanisław Alexandrowicz (Toruń) <i>Badania nad dziejami miast Wielkiego Księstwa Litewskiego XV-XVII wieku.</i> <i>Refleksje o dorobku minionego czterdziestolecia.</i>	3
prof. dr hab. Krzysztof Pietkiewicz (Poznań) <i>Polityka w. ks. litewskiego Aleksandra wobec miast</i>	18
mgr Zbigniew Romaniuk (Brańsk) <i>Nowe źródła do dziejów miast podlaskich w XV i na początku XVI w.</i>	42
mgr Grzegorz Ryżewski (Białystok) <i>Uprzemysłowienie dóbr ziemskich w XVIII w. na przykładzie posiadłości Joachima Chreptowicza (Szcorsze, Wiszniew, Sztabin).....</i>	51
Tomasz Naruszewicz (Bakałarzewo) <i>Pożar Bakałarzewa z 1852 roku oraz zmiany układu przestrzennego miasteczka ...</i>	60
prof. dr hab. Józef Maroszek (Białystok) <i>Struktura osadnictwa rycerskiego i drobnoszlacheckiego dawnej ziemi bielskiej do końca XVIII wieku</i>	66
mgr Zmicjer Jackiewicz (Mińsk Białoruski) <i>Набілітацыйныя прывілеі для гарадоў вялікага княства літоўскага.</i> <i>Магчымасці і рэалізацыя на прыкладзе г. Магілёва</i>	153
Na okładce:	
„Plan Bakałarzewa z 1818 r.” wykonany przez burmistrza Macieja Kamińskiego. Odnaleziony przez Tomasza Naruszewicza w zbiorach Litewskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Wilnie (LPAH, F. 1073, op. 1, d. 617, k. 42) Fot. Jerzy Masalski, listopad 2002 r.	

Józef Maroszek (Białystok)

Struktura osadnictwa rycerskiego i drobnoszlacheckiego dawnej ziemi bielskiej do końca XVIII wieku.

W kulturze społeczeństwa Podlasia zwraca uwagę istnienie odrębnej grupy społeczeństwa o tradycjach drobnoszlacheckich.¹ O szlachcie podlaskiej zamieszkującej ziemię bielską, drohicką i mielnicką krążyły po Polsce żartobliwe przysłowia:

- *Fortuna szlachcica podlaskiego długa jak bicz, szeroka jak nóż, a głęboka, aż do samego środka Ziemi.*
- *Szlachcic podlaski ma błotko i karaski.*
- *Bór- leszczyna,
wróbel- zwierzyna,
gołębie- dobytek,
serwatka- napitek,
ryby- karaski,
Wiwat szlachcic podlaski !*
- *Szlachcic podlaski z małej chałupki.*
- *Kiszka podlaska (przez wisko chudych szlachciców).*
- *Gdzie idziesz ?
Do Tykocina, zaskarżyć pana Marcina,
że u mego syna wybił szybkę z okna.*
- *Choć nie umiem czytać, ani pisać, ale królem mogę zostać.*
- *Choć lata na łacie, kłaniam panie bracie.*
- *Z kordem a boso.*
- *Choć mam fortunę nie szeroką, ale długą, wysoką i głęboką.*

1 Artykuł niniejszy rozpoczyna serię publikacji – efektów tematu badawczego KBN 1 HO1G 025 17 - *Struktura osadnictwa rycerskiego i drobnoszlacheckiego dawnej ziemi bielskiej do końca XVIII wieku*, realizowanego w Regionalnym Ośrodku Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Białymstoku w latach 1999-2000.

- *Jak pies na jednej fortunie usiądzie, trzyma ogon na drugiej.*
 Niektórzy z przekąsem mawiali:
Szlachcic podlaski ma piasek, lasek i karaski lub:
Fortun sześć, a nie ma co jeść.

1. Mazowiecka tradycja średniowieczna północnego Podlasia

a. Przed buntem Mieclawa – do 1047 r.

Podstawowe znaczenie dla funkcjonowania na terenie podlaskiej ziemi bieleckiej osadnictwa rycerskiego miał fakt pozostawiania w średniowieczu tego terytorium w granicach historycznego Mazowsza. Za najdawniejszą bowiem wzmiankę źródłową dotyczącą tego terytorium uznać należy fakt prowadzenia tu w roku 1009 misji św. Brunona z Kwerfurtu. *Kronika Kwedlinburska* stwierdza bowiem, że *Bruno, drugiego imienia Bonifacy, arcybiskup i mnich w 18 roku swego wyświęcenia zginął 9 marca [1009 r.], ścięty przez pogan na granicach Rusi i Litwy z 18 towarzyszymi i wzięty został do niebios*. Piotr Damiani w *Vitae Sancti Romualdi* pisał, że Bruno opowiadał słowo boże Rusinom, a dzięki działanym cudom nawróciło się ich wiele tysięcy. Ditmar z Merseburga opowiadał, że Bruno przybywszy na granicę Prus i Rusi znalazł mieszkańców tam sobie przeciwnych, i że nieustraszony ich groźbami, zamordowany został wraz z 18 towarzyszami dnia 14 II 1009 r.² Dla prowadzenia takiej akcji misyjnej, którą można by prowadzić zarówno wśród Rusinów, jak i Bałtów Bruno musiał wybrać punkt najbardziej optymalny komunikacyjnie. Takie warunki stwarzała miejscowość dziś zwana Dolistowo Stare nad Biebrzą. Do XIX w., do momentu budowy Kanału Augustowskiego, na wprost kościoła dolistowskiego znajdowało się ujście rzeki Netty.³ Ta ostatnia, oraz Biebrza i jej inny dopływ Brzozówka, aż po dzień dzisiejszy wyznaczają zachodni zasięg gwar wschodniosłowiańskich. Netta wyznacza też historyczny zasięg Jaćwieży. Dolistowo Stare jest też najstarszą osadą ludzką wspomnianą pod nazwą *Targowisko* w najdawniejszym pisanym źródle delimitującym granice Mazowsza i Litwy z 1358. Może do tradycji św. Brunona z Kwerfurtu w Dolistowie Starym należy nie spotykane w tym regionie wezwanie kościoła – św. Wawrzyńca bpa, wyraźnie odsyłające do benedyktyńskiej misji chrystianizacyjnej? Niewątpliwie w 1358 r. mazowieckie *Targowisko* posiadało obiekt sakralny przyciągający puszczańską ludność. Zresztą w 1392 r. Krzyżacy, którzy zajęli to terytorium niewątpliwie w owym *Targowisku*, na wprost ujścia Netty, zwanej wówczas Metą, wybudowali swój zamek *Meteburg*.⁴ Podobnie jak inne budowane w tymże 1392 r. zamki: krzyżacki *Neue Garden*, na przeciw starego Grodna i ujścia rzeki Horodnicy do Niemna i mazowiecki Złotoria,

2 Por. Ks. M. Nowodworski, *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedii Wetzera i Welega*, t. 2, Warszawa 1873, s. 606-608.

3 Taką lokalizację ujścia rzeki Netty do Biebrzy odnajdujemy na mapie z 1823-1824 r., zatytułowanej: *Plan części reki Netty wykonanej przez ppłk. Rezę i Szuberskiego* – por. Centralne Archiwum Historyczne Rosji, St Petersburg, F. 1487, op. 17, nr 215.

dokładnie na wprost ujścia do Narwi dopływu Supraśli ów zamek Metenburg w Dolistowie Starym miał kontrolować węzeł rzeczny (a w ówczesnych warunkach topograficznych i komunikacyjny) zlewiska Biebrzy, Netty i Brzozówki. O istnieniu świątyni w Dolistowie od bardzo dawnych czasów, jeszcze przed kolonizacją tych terenów, przeprowadzoną u schyłku XV i początku XVI w. świadczy też miejscowa tradycja historyczna, zanotowana w 1536 r. W trakcie dochodzenia przebiegu granic między radziwiłłowskimi dobrami Goniądzem, a puszciami gospodarskimi świadkowie wspominali czasy, gdy w lasach, w sąsiedztwie Dolistowa polował król Kazimierz Jagiellończyk: *Od przodków naszych słyszeliśmy[...] : niegdyś za czasów śp. króla Kazimierza, kiedy JKM była na łowach, a podczas polowania usłyszał szczekanie psów w tejże wsi Dolistów, skoro się dowiedział, iż takowa oraz inne z Goniadza są wystawione, posłał Najjaśniejszy Pan ur. Jakuba Wroczyńskiego, ojca obecnego pomiędzy nami Mikołaja Wroczyńskiego, aby tę wieś wraz z innymi spalił, iżby tam więcej nie były; lecz gdy Najjaśniejszemu Panu doniesiono, że w tejże wsi Dolistów znajduje się kościół, wtedy nie kazał, dla honoru kościoła, wieś tę i wsi wzmiankowane spalić.*⁵ Może reminiscencją misji Brunona z Kwerfurtu jest tradycja słynącej łaskami Pasji Chrystusa, dziś umieszczonej w ołtarzu głównym kościoła dolistowskiego. Rzeźba jest barokowa, a miejscowa legenda głosi, że wyłowiono ją z rzeki. Z łaskami słynącym krucyfiksem związany jest odbywający się w Dolistowie odpust na Podwyższenie Krzyża Świętego.⁶ Zresztą zastanawia fakt, że tereny poza Netą, Biebrzą i Brzozówką, aż po Grodno na których ludność po dzień dzisiejszy zamieszkuje ludność posługująca się gwarami wschodniosłowiańskimi niemal nie miały cerkwi, a przede wszystkim kościoły. Mieszkańcy „od zawsze” byli katolikami. Rusini-katolicy zamieszkujący u progu ery nowożytnej te tereny mogli być potomkami tych, dla których działała misja Brunona z Kwerfurtu i którzy według legendy o życiu tego świętego masowo nawrócili się na katolicyzm.

Data 1009 r. męczeńskiej śmierci św. Brunona z Kwerfurtu poprzedza zdarzenia, które miały niezwykle istotne znaczenie dla dziejów ziem podlaskich. Była nim reakcja pogańska, połączona z buntem Maślawa.

W 1325 r. mazowieccy książęta Siemowit i Trojden, w liście do papieża, określili wschodnią granicę władania mazowieckiego. Pisali, że granica mazowiecka sięga zaledwie dwie mile od Grodna: *Oppidi quod dicitur Grodno..., a terrarum nostrorum ad duas leucas posit.*⁷ Litewski książę Gedymin rozciągnął jednak swe

4 Wigand z Marburga, *Kronika*, „Puścizna po Janie Długoszu dziejopisie polskim, to jest Kronika Wiganda z Marburga...”, wyd. J. Voigt, E. Raczyński, Poznań 1842, s. 339. Zob. też: *Die Chronik Wigands von Marburg*, [w:] „Scriptores Rerum Prussicarum...”, wyd. Th. Hirsch, M. Toepfen, E. Strehle, t. II, Leipzig 1863, s. 647.

5 *Odgraniczenie sądowe dóbr grodzieńskich i bielskich z r. 1536*, [w:] „Athenaeum”. Oddział II, z. 1, Wilno 1842, s. 65-91.

6 Zob. J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Z historii dziejów realizacji myśli monarchicznej między Niemnem a Narwią*, Białystok 2000, s. 16-20.

7 *Codex diplomaticus Prussicus*, wyd. J. Voigt, t. 3, Königsberg 1848, nr 134, s. 182.

panowanie na pograniczne tereny. W latach 1325-1341 przesunął granice swych posiadłości na linię rzek: Netty, Brzozówki, Czarnej, Sokołdki, Supraśli i Narwi. Akt rozgraniczenia rubieży państwowych podpisany w Grodnie 14 VIII 1358 r. wyznaczał *limes* ciągnącą się od Kamiennego Brodu – na granicy pruskiej, dalej tą granicą do Rajgrodu. Kolejno wzdłuż biegu rzeki Netty, aż do jej ujścia do Biebrzy. Tą rzeką do Targowiska (Dolistowo), Biebrzą do ujścia Wielkiej Strugi (Brzozówka), stamtąd do źródeł Małej Sokołdki (Czarnej), jej biegiem, aż do ujścia Niewotyńca (Niewodnicy vel Czaplinski). Akt z 1358 r. stwierdzał, że terytorium po stronie mazowieckiej stanowiło powiat goniądzki ziemi wiskiej.⁸ Granica wytyczona w 1358 r. przetrwała aż do 1795 r., dokładnie tak jak ją wytyczono na tym odcinku, stanowiąc później - północną i wschodnią - rubież ziemi bielskiej.

Stolica powiatu goniądzkiego w najdawniejszym okresie, może w X-XIII w. musiała mieścić się nie w dzisiejszym Goniądzu, a we współczesnej nam wsi Krzeczkwie. Świadczy o tym tam znajdujące się wyniosłe grodzisko (gdzie w obszarze nowożytnego miasta Goniądza takiego obiektu archeologom odnaleźć nie udało się). Śladem niewątpliwym tej sytuacji stolicy powiatu jest fakt, że w XVI-XIX w. owa wieś była własnością plebanów z Goniądza, którzy na grodzisku posiadali swój dwór. Spodziewać się należy, że i najdawniejszy goniądzki kościół parafialny, jeszcze z doby chrystianizacji i działalności w 1009 r. św. Brunona z Kwerfurtu tam właśnie się znajdował. Istnienie miasta Goniądza w dzisiejszym usytuowaniu jest niewątpliwie efektem translokacji na inne miejsce, tak typowej dla miast mazowieckich. Sama nazwa Goniądz odnosi się do charakteru i przeznaczenia osady, jako dworu myśliwskiego, który w tym miejscu musiał poprzedzać miasto. Jeśli tak właśnie było, to translokacja została dokonana przed 1358 r., gdyż wówczas po raz pierwszy pojawia się w źródłach pisanych ta nazwa. Zresztą dokonać musiano nie tylko translokacji mieszczan, ale też przeniesiono z Krzeczkowa do Goniądza również świątynię, bo najdawniejsza fara goniądzka nosiła wezwanie św. Jana Chrzciciela, patrona akcji chrystianizacyjnej, którą tu przeprowadzono przed 1009 r.⁹

b. Południowe Podlasie w rękach Rusinów 1047-1192

Później, w latach 40-tych XI w., obszary Podlasia, czyli wschodniego Mazowsza, były objęte zostały buntem Miecława, który zniweczył osiągnięcia chrystianizacji. W 1047 r. książę polski Kazimierz Odnowiciel pokonał Miecława. Pomagał mu w tym ruski książę kijowski Jarosław Mądry. Ten ostatni za swą militarną pomoc otrzymał w nagrodę wschodnie Mazowsze, ziemie nad środkowym

8 Muzeum Narodowe (dalej cyt. MN) Kraków, Biblioteka Czartoryskich (dalej cyt. Bibl. Czart.), nr 307; *Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, wyd. J. Lubomirski, t. I, Warszawa 1863, nr 80; *Iura Masoviae terrestria. Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego*, opr. J. Sawicki, t. I, Warszawa 1972, nr 16, s. 19-20; Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej cyt. AGAD) Warszawa, Kopicjana, nr 8, s. 87-105; J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony...*, s. 13-14.

9 J. Kłoz, J. Maroszek, *Dzieje Goniądza w 450 rocznicę praw miejskich*, Białystok-Goniądz 1997.

Bugiem i dolną Narwią. Rusini wzniesli zespół grodów, m. in. w Drohiczynie, Mielniku, Surażu i Bielsku utrwalających ich władzę. Odtąd też datuje się tu najwcześniejsze osadnictwo ruskie i powstawanie cerkwi prawosławnych. Zachowane do dziś dwójakiego rodzaju pochówki z tych właśnie czasów – kurhany Rusinów i groby w obstawach kamiennych Polaków – świadczą o koegzystencji dawnej i nowo napływającej ludności.

W 1192 r. książę polski Kazimierz Sprawiedliwy ponownie ziemie te włączył w obręb państwa polskiego. Odbudowywano wówczas na Podlasiu zręby rzymskiego katolicyzmu. Syn Leszka Białego, książę Konrad Mazowiecki, osadził na zamku w Drohiczynie Zakon Braci Dobrzyńskich, z obowiązkiem bronięcia ziem między Nurem a Bugiem, aż do granic Rusi, przed napadami nieprzyjaciół. Książęta mazowieccy zachowywali jednak prawo zwierzchnictwa nad ziemią drohiczynską i podkreślali – w dziedzinie przynależności kościelnej – prawa biskupów plockich. W 1203 r. książę Konrad Mazowiecki wystawił dokument potwierdzający nadania biskupowi plockiemu Gunterowi posiadane dobra ziemskie, a wśród nich Płonkę, w której biskup miał prawo do pobierania myta mostowego.¹⁰

c. Powiat goniądzki w ręku Krzyżaków 1382-1402 r.

Pewnie wzdłuż Netty, Biebrzy, Brzozówki, Czarnej i Supraśli, wyznaczających *limes* graniczną Mazowsza biegła trasa rejs krzyżackich. Rycerze zakonnicy podążający na ziemie ruskie mijali terytoria mazowieckie. Pierwsza z wypraw odbyła się w roku 1361, podążała do ziemi *Delitz* i miała przepłynąć przez Narwę. Ziemia *Delitz* - to pewnie zniekształcona nazwa Drohiczyna. Wigand z Marburga opisywał tę wyprawę tak: *Roku 1361 brat Henryk Kramkfeld, Henryk Beler, Albert książę saski, sławni ci i mężni bracia Krzyżacy z 250 ludźmi idą do Rusi, do ziemi Delitz, ale nie mogli przebyć w bród Narwi, więc powracają na oblężenie zamku Eckersberg [Suraż ?] w dzień św. Apostoła i stali tam z małym wojskiem przez dwa dni, ale brat Henryk Beler, ze wszystkimi swymi wchodzi do zamku Letzenberg i tenże Henryk Beler przeszedł rzekę w bród i trafił na ślady pogan, których było 500, a między nimi Kunstut, Paterky i Olgierd. Książę Ziemowit mazowiecki nie zareagował zbrojnie, widocznie Krzyżacy nie tknęli jego terytorium. Zamki o tajemniczych, nie rozszyfrowanych dotąd nazwach - *Eckersberg* i *Letzenberg* musiały być położone w dół rzeki Narwi, na południe od ujścia Niewodnicy, bo inaczej oblężenie otwierałoby drogę w głąb Mazowsza, nie zaś ziem ruskich.¹¹*

Bliskie położenie przy granicy z Państwem Krzyżackim powodowało, że nadbiebrzański powiat goniądzki przejściowo znalazł się we władaniu Krzyżaków.

10 B. Ulanowski, *O uposażeniu biskupstwa plockiego*, „Rozprawy i sprawozdania Wydziału Filozoficzno-Historycznego Akademii Umiejętności”, t. XXI, Kraków 1887, s. 6-13; S. Zajączkowski, *Najdawniejsze osadnictwo...*, s. 19.

11 Wigand z Marburga, *Kronika*, „Puścizna po Janie Długoszu dziejopis polskim, to jest Kronika Wiganda z Marburga...”, wyd. J. Voigt, E. Raczyński, Poznań 1842, s. 339. Zob. też *Die Chronik Wigands von Marburg*, „Scriptores Rerum Prussicarum”, t. II, Leipzig 1863, s. 647.

2 XII 1382 r. w Brodnicy Ziemowit IV książę mazowiecki z bratem swoim Januszem I zastawił Zakonowi Krzyżackiemu zamek Wiznę z przynależnościami, również z zamkiem goniądzkim.¹² Krzyżacy, których wielkim mistrzem był wtedy Konrad Wallenrod, próbowali umocnić tu swoje panowanie. W 1392 r. na zajętych terytoriach Krzyżacy wybudowali zamki Neugarden (Nowe Grodno) i Metenburg. Pierwszy z nich wzniesiono nad Niemnem, naprzeciw Grodna. Drugi, wnosząc nazwy, musiał być zlokalizowany w sąsiedztwie rzeki Netty. Jego budowniczym był Jan Schonenfeld komtur z Brandenburga (Pokarmina) pod Królewcem, a namiestnikiem jego został Jan de Fischau: *Konrad Walenrod zgodził się na to ze swymi, aby dwa zamki zbudować przeciwko poganom; jeden bratu Werner Tetinger, komandor z Chrystburga, naprzeciwko Grodna pod tymże nazwiskiem, Komandor z Balga, hrabia de Kiborg pomógł do budowy. Brokel mianowany został rządcą jego i opatrzony został w żywność itd. Drugi zamek Metenburg zbudował brat Jan Schonenfeld, komandor z Brandenburga i na pół roku go w żywność opatrzył; przełożonym jego został Jan de Wiszof. Przerzeczeni dygnitarze dokończywszy owych budowli, powrócili do siebie.* - pisał kronikarz krzyżacki Wigand z Marburga.¹³ Działo się to w czasie gdy Krzyżacy sprzymierzili się z litewskim księciem Witoldem.

Opis wyprawy 1393 r., kiedy Krzyżacy wyprawili się na nowo odbudowane przez księcia Witolda Grodno, Wigand relacjonuje tak: *Witold odbudował Grodno w r. 1393. W skutku tego mistrz rozkazał marszałkowi bratu Wernerowi Tetinger, aby tam pospieszył z wojskiem i łodziami. Jakoż ten od zamku R[h]ein spuścił się rzeką Pis [Pisą - JM], do Narwi. Skąd Krzyżacy idą w górę rzeką Leber zwaną [Beber, Biebrza - JM] i wchodzi na jezioro, po którym spieszniej płyną i statki na wozach przez ośm mil prowadzą do Niemna i spodziewali się znaleźć tam bród, którego szukał komandor z Balga, hrabia Konrad de Kiborg, ale go nie znalazł. Wójt samlandzki komandorem szukają go w innym miejscu, idąc za przewodnikiem, w tem zdarzeniu wielu potonęło z powodu wezbrania rzeki, a między innymi sześciu braci. Wójt zaś samlandzki z wielu innymi przebył rzekę, przybył zbrojny i budowę zburzył i ze szczętem spalił.* Podróżując Pisą do Narwi, Biebrzą i później przez jeziora musieli płynąć Netą, a więc w miejscu późniejszego Dolistowa musieli zawrócić w kierunku Grodna.¹⁴

Mocą Traktatu Salińskiego z 1398 r. Krzyżacy rzekli się na rzecz Litwy większej części ziem pojaćwieskich, a także oddali jej część ziemi wiskiej między Biebrzą a Brzozówką. Limes graniczna przebiegała od rzeki Szeszupy do jeziora Necko (Meten), rzeką Netą do rzeki Biebrzy (Beber). Znów ujście Netty do Biebrzy, w miejscu przypuszczalnej lokalizacji zamku Metenburg uznane zostało jako punkt newralgiczny. Tę granicę potwierdzono w układzie zawartym w Malborku w 1402 r., gdzie wskazano, że granica przebiega od rzeki Szeszupy *ad fluvium, qui ef-*

12 *Iura Masoviae ... t. I, nr 26, s. 37-39.*

13 Wigand z Marburga, *Kronika*, s. 339; *Die Chronik Wigands von Marburg*, s. 647.

14 Wigand z Marburga, *Kronika*, s. 347.

fluit a lacu dicto Metensee et dicitur communiter Methe flies, ab hinc per descensum fluvii usque in fluvium dictum Bebere i dalej tą rzeką do granicy Mazowsza. U Krzyżaków miały zostawać ziemie na zachód od linii Szeszupy - Netty - Biebrzy, okolice Augustowa, zachodnia część ziemi wiskiej. Potwierdzono to ponownie w układzie w 1404 r. w Raciążu.¹⁵

15 I 1399 r. w Malborku Ziemowit wykupił zastawione Zakonowi Krzyżackiemu Zawkrze, Płońsk i Wiznę. Brakującą mu do spłaty sumę, wraz z dawną zabezpieczył dalszym zastawem ziemi wiskiej.¹⁶ Wkrótce ją wykupił, bo 30 XII 1401 r. w Błoniach tenże książę płocki Ziemowit IV zastawił swemu bratu Januszowi I księciu czerskiemu ziemię wiską wraz z powiatem goniądzkim za sumę 4545 kop gr. praskich,¹⁷ która posłużyła na wykupienie ziemi wiskiej od Krzyżaków na spotkanie z wielkim mistrzem 29 I 1402 r. w Toruniu.¹⁸

W 1401 r. książęta mazowieccy odebrali z zastawu ziemię wiską, której wschodnia część według tych układów granicznych miała należeć do Litwy. Powiat goniądzki na razie pozostał przy Mazowszu. Utrata powiatu goniądzkiego i Rajgradu przez Mazowsze na rzecz Litwy miała miejsce między 1401 a 1409 r. Być może miało to związek z zamianą terytoriów podlaskich nadbużańskich. O przynależności Goniądza do Litwy już w 1409 r. świadczy fakt, że właśnie w tym roku wielki książę Witold w swym liście wspominał, że Goniądz należał przedtem do księcia Janusza, który stanął w obronie swych ludzi z Goniądza.¹⁹

d. Powiat goniądzki w rękę Litwinów 1401-1569 r.

Krzyżacy opuścili zamek w Wiznie, ale wcześniej w tajnym układzie odstąpili część ziemi wiskiej - powiat goniądzki wielkiemu księciu litewskiemu Witoldowi. Gdy to wyszło na jaw Janusz I i Siemowit IV wystąpili ze skargą. Wielki mistrz listem z 2 VII 1402 r. wyparł się tej machinacji, oskarżając wielkiego księcia Witolda, że źle interpretuje układ zawarty z Zakonem.²⁰ Było to rezultatem układu granicznego litewsko-krzyżackiego podpisanego 12 X 1398 r.²¹ W samym zbiegu trzech państw: Mazowsza, Litwy i Państwa Krzyżackiego znalazł się Goniądz, bo Biebrza dzieliła Mazowsze od Litwy, a rzeka Ełk uchodząca do Biebrzy (niemal w Goniądzu) była granicą krzyżacko-mazowiecką.

Położenie Goniądza przy granicznej od 1398 r. rzece Biebrzy musiało spowodować budowę nowego, bezpiecznego szlaku komunikacyjnego z Mazowsza na

15 *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376- 1430*, wyd. A. Prohaska, „Monumenta Medii Aevi Historica Res gestas Poloniae illustrantia”, t. 6, Kraków 1882, nr 179, 187, 188, 249, 284, 290.

16 *Iura Masoviae...* t. I, nr 51, s. 75-76 oraz nr 56, s. 87-89.

17 *Iura Masoviae...*, t. I, nr 51, 52, 56.

18 Por. J. J. Wiśniewski, *DzOPG*, s. 28, przypis 39.

19 J. Wiśniewski, *DzOPA*, s. 45; *Codex Epistolaris Vitoldi...*, nr 179, s. 52 i nr 249, s. 83.

20 *Codex Epistolaris Vitoldi...*, nr 256.

21 *Codex Epistolaris Vitoldi...*, nr 187, s. 55; L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. I (1377-1499), Warszawa 1930, s. 64.

Litwę, omijającego pogranicze z Krzyżakami. Nowy trakt zastąpił starą średnio-wieczną, drogę przeprowadzającą się w Goniądzu przez Biebrzę, a także inną biegnącą przez Goniądz, Trzcianne, Łazy i Nieciecie do Wizny. Omijał on z dala Goniądz. Jego bieg wyznaczały *četiri mosti na rece Jaskre i na inšich rekach toju dorogoju počno ot Storožovogo Mostu aliž do imenja... Bohušova...* Mosty usytuowane były w Straży na Sokołdzie, w Karczmisku na Czarnej, w Knyszynie na Jaskrance i w Lewoniach na Nereśli. Droga była odnawiana w 1510 r., a Mikołaj Radziwiłł, który wyremontował cztery znajdujące się tam mosty uzyskał wówczas królewski przywilej na pobieranie myta drożnego przy wsi Boguszewie w Lewoniach.²² W 1529 r. wysłani z rozkazu królowej Bony rewizorzy opisując stare i nowe granice grodzieńskie, bielskie i goniądzkie stwierdzali, że granice te spotykały się przy młynie Lewonie, w sąsiedztwie wsi Krasowo:²³ *do stavu mlyna Levonova, čerez kotoryj stav idet doroha velikaja horodenskaja do Hanezja i do Mazovša... Taja doroha delit pušču horodenskuju s belskoju puščuju, až do reki Čarnoe, educzy ot Levonova mlyna po levu pušča horodenskaja, a po pravu pušča belskaja...I u toho mlyna Levonova, a u hostinca velikaho horodenskaho šti čerez tot stav jeho idet povedali nam osočniki i bortniki belskije, iż ottul počinajutsja hranicy belskije s Hanjazem.* W 1536 r., jeden z ekspertów sądowych, Iwan Łuczynic wysłany przez dzierżawcę knyszynskiego Aleksandra Chodkiewicza do zapoznania się z opiniami osoczników i bartników, po powrocie z wizji terenowej doniósł, że *okoły* czyli stajnie wielkokościące - jedne usytuowane były nad rzeczką Czarną, przy *wielkiej drodze*, a drugie przy ujściu Sokołdki, czyli rzeki Czarnej do Supraśli i *v tych okolech koroli ich milost stoivali i zver lovlivali v toj pušči belskoj i horodenskoj ... Tut tež ot tych okolov Vitoldova Doroga byla do togo dvora što na Vojdilovce lovišča byli. Namestnik belskij ljudmi belskimi most i gati roblivali i popravovali, až do togo dvora i tyj senožati, čo v toj Sokoldki i v Suprasly po Krivuju Olchu z veku na Belsk vsja volost belskaja a saražskaja košivala na lovy. A koli kotoroj zimy lovov v toj pušči ne bylo, toje seno na zamok Belsk abo na Saraž birali, a z Ganjazja v tuju pušču i do tych senožatej ničogo ne meli, ani stupovalisja, bo Ganjaz' v tot čas byl reč malaja.*²⁴

Znakomity znawca dziejów tych ziem Ignacy Kapica-Milewski w 1801 r. oparciu o swe dogłębne studia historyczno-prawne pisał: *w dawnych czasach Mazowska z Tykocinem sucha granica była, to jest gościńiec publiczny od Łomży idąc do wsi szlacheckiej Zawady nazwanej, w ziemi łomżyńskiej, powiecie zambrowskim, na pograniczu Podlasia leżącej, nad rzeką Sliną. Na której rzece most, a za nim wieś Łopuchowo, dawniej po części tylko, potym całkowicie do Tykocina należąca. Za którym, na drugiej stronie teźże rzeki połowa namienionej wsi Łopuchowa, tudzież pola, lasy i łąki wszystkie po lewej stronie tegoż gościńca nad rzeką Sliną rozciągające się do ziemi łomżyńskiej należały, a po prawej do Tykocina.*

22 AGAD, Zb. dok. perg., nr 1393; K. Stronczyński, *Wzory pism dawnych w przerysach wystawione*, cz. I, Warszawa 1839, s. 88.

23 Dziś wieś Lewonie.

Która to rzeka w Narew wpływa. Dalej wspomniony gościniec szedł przez wieś szlachecką Nieciece zwaną, już w ziemi bielskiej leżącą, nad rzeką Narwią, na której był most. A za nim tenże gościniec do Goniądza ciągnął się. I wszystkie lasy, pola, wsie, folwarki po lewej stronie przerzeczonego goścince do ziemi wiskiej należały, a po prawej do Tykocina. I tym sposobem wzmiankowany gościniec ziemię łomżyńską i wiską rozgraniczał i oddzielał od dóbr tykocińskich i innych szlacheckich, aż do kolumny z cegły murowanej, która i dnia dzisiejszego [1801 r. - JM], przy granicy folwarku tykocińskiego Nowa Wieś rzezonego, z Tykocina idąc do Goniądza, po prawej stronie znajduje się, pod wsią Trzcianne rzezoną, a za tą wsią druga kolumna, także z cegły murowana, oznaczająca przedtym granice dóbr goniądzkich i knyszyńskich. Gościniec wyżej tyle razy powtórzony Litwa nazywała Drogą Witoldową.²⁵ Informacje o Witoldowej Drodze biegnącej granicą dóbr tykocińskich spotykamy też w innych źródłach historycznych, m.in. w opisie granic majątności Tykocin i Wiszowate 8 XII 1569 r.²⁶ Wielokrotnie Witoldowa Droga wspomniana jest w akcie rozgraniczenia dóbr szlacheckich Szorce Cibarzewo z leśnictwem tykocińskim z 8 II 1604 r. Rozgraniczenie to oparte było o zezwolenie jakie

24 *Napervej priveli mene osočniki k Vojdilovce rece, v pušči belskoj pod ostupom Hvozdnym, mila ot Knyšina. Povedili i vskazali mi, iż na tom mestcy był dvor korolevskij, lovišča. Vitold, Žigimont, Kazimir i Aleksandr koroli ich milost, gde teper Knyšym a Dobrenec i Dolgaja Luka, i teŭ v gorodenskoj pušči zver lovlivlali. A koli korol ne byl, ino lovčij ego Levko Basman eŭival i v tom dvore stoival i v toj pušči zver na KJM bival. A tot dvor zavždy volostju belskoju budovan i popravovan. I storoŭa teŭ zavždy v tom dvore z Belska byvala, kotorajaŭ storoŭa obecne togo dvora steregivala. I kdy pan Mikolaj Radivil Belsk derŭal, v tot čas kak eščo podčasim byl u KJM, tot dvor byl sgorel, i on zase ego zarobil ljudmi belskimi. I kak knjazju Michailu Glinskomu Ganjaz' byl v očienu dostalsja, on v tuju pušču i v tot dvor ne vstupowalsja i v tom dvore ne byval. I tot dvor za niego był cel, a dzerŭan ku Belsku i pod mocoju vrvjadnika belskogo byval. A potom kdy panu Mikolaju Radivilu Ganjaz' v v očienu dostalsja i Belsk drugij raz emu dan derŭati - on tot dvor molčkom kazal izŭeti, i na to mesto na Sokoldce v pušči belskoj sobe zbudował dvor. I tam včenił sobe lovišča i ku Ganezju to povernuł. Gdeŭ i teper est dobre znati, gde tot dvor byl. I teper peči svetličny i kominy, gde byli i domy, gde stojali jest znati dobre... Tut teŭ ot tych okolov Vitoldowa Doroga byla do togo dvora ŭto na Vojdilovce lovišča byli. Namestnik belskij ljud' mi belskimi most i gati roblivali i popravovali, aŭ do togo dvora i tyi senoŭati, ŭto v toj Sokoldki i v Suprasły po Krivuju Olchu z veku na Belsk vsja volost belskaja a saraŭskaja koŭivala na loby. A koli kotoroj zimy lovov v toj pušči ne bylo, toe seno na zamok Belsk abo na Saraŭ birali, a z Ganezja v tuju pušču i do tych senoŭatej ničogo ne meli, ani stupovalisja, bo Ganjaz' v tot čas byl reč malaja. Por. Archeografičeskij Sbornik dokumentov odnosjaščichsja k istorii severo-zapadnoj Rusi. Izdawaemyj pri upravlenji Vilenskago učebnago Okruga, Vilna 1867, s. 14-18. [Dalej cyt. Arch. sb.]. Rekonstrukcję przebiegu Drogi Polikowskiego w oparciu o miejscową tradycję opracował E. Popławski, *Materiały do historii parafii dobrzyniewskiej. Dzieje. cz. 1. Do pomiarów włóczęj*, Białystok 1990, s. 70 - 73 i mapa: *Parafia dobrzyniewska - stare nazwy pól, osad i strumieni*.*

25 AGAD, Kapiciana, nr 44, s. 272-293.

26 Tam stwierdzono: *Qui quidem limites inter bona nostra Thikoczin et villam Wyssowate nobilium huiusmodi facti sunt, incipiendo a bonis nobilium Szorców ad castrum Thikoczin spectantium penes viam nuncupatam W i t o l d o w a D r o g a, deinde eadem via proprediendo per borram versus orientem usque ad fluvium Meresla [!], ubi limites scopulique graniciales de terra erecti sunt in numero triginta et circa hunc ipsum fluvium Meresla terminati*. Por. AGAD, Metryka Koronna (dalej w skrócie MK), nr 108, k. 68-68v; AGAD, Kapiciana, nr 41, s. 382-385.

dał Jan Gasztołd woj. wileński Bogdanowi z Porytego na kupno Cibarzewa u Piotra Krzyckiego. Dokument Gasztołdowy nosił datę w Wilnie 5 I 1451 r. Komisarze królewscy w 1601 r. wielokrotnie też wspominali miejsce zwane Stolec Królewski przy wsi Trzianne, położone przy Drodze Witoldowej.²⁷

Terytorium podległe władzy rządcy zamku zostało znacznie uszczuplone w 1401 r., gdy powiat goniądzki wracał z zastawu krzyżackiego do książąt mazowieckich, jednocześnie najprawdopodobniej doszło do jego podziału. Część wschodnia znalazła się w rękach Litwinów, a skraj zachodni pozostał przy Mazowszu. Do takich wniosków dochodzimy obserwując relikty starych rozgraniczeń. Pewnie bowiem wówczas przez cały obszar wzdłuż traktu z Wizny do Goniądza poprowadzono linię graniczną utrwaloną późniejszymi podziałami granicznymi dóbr ziemskich. Ten ważny podział przez współczesnych nam historyków tych ziem był dotąd pomijany milczeniem.

Książęta mazowieccy odbierając ziemię wiską żądali też powiatu goniądzkiego. Kilkakrotnie, usilne prośby o jego zwrot w ciągu wieku XV nie przyniosły skutku. Powiat goniądzki pozostał trwale w granicach WKL.²⁸ Jeszcze w 1453 r. na Zjeździe Parczewskim posłowie mazowieccy upominali się, u króla Kazimierza Jagiellończyka, o zajęte przez Litwinów powiaty Goniądz i Tykocin. Król dał im surową odpowiedź, za co zganił go - jak pisze Jan Długosz - kardynał Oleśnicki.²⁹ W 1458 r. książęta Bolesław i Władysław upominali się o zwrot powiatu goniądzkiego.³⁰ W 1459 r. Jan Rytwiański star. sandomierski domagał się od Kazimierza Jagiellończyka zwrotu dla Mazowsza, Goniądza i Węgrowa.³¹

J. Wiśniewski przypuszczał, że być może ok. 1434 r. książęta mazowieccy na krótko odzyskali powiat goniądzki, co miało łączyć się z potwierdzeniem starej granicy na rzece Nectie, Biebrzy, Brzozówce, Czarnej, Supraśli i Narwi. Do takiego sądu doszedł on wnioskując z faktu, że stary akt Kiejstuta z 1358 r. został potwierdzony i transumowany przez Stanisława bpa płockiego 7 IX 1434 r. Tak jednak sądzę nie było. Głównym powodem - jak się wydaje była sprawa wydzielenia się dóbr Tykocin, pewnie właśnie w tym roku nadanych Gasztołdom w dziedziczne posiadanie. Do 1434 r. teren włości tykocińskiej należał do parafii wiskiej. Zaniepokojony usamodzielnieniem się włości tykocińskiej pleban wiski widocznie wówczas zwrócił się do bpa płockiego o zatwierdzenie obszaru swojej parafii. Transumpt, z którego Lubomirski, wydawca Kodeksu Mazowieckiego zacerpnął tylko treść aktu

- 27 AGAD, Kapiciana, nr 44, s. 272-293. Por. rozgraniczenie z 1546 r. przytoczone przez L. Kolanowskiego, *Zygmunt August wielki książę litewski...*, s. 275-7. Por. AGAD, Varia, zespół 168, nr 11 - *Wyписы i kopie dokumentów rozgraniczających Mazowsze z WKL 1358, 1505 i 1544.*
- 28 J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny. Geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, „Acta Baltico-Slavica”, t. XI, 1977, s. 11. [Dalej cyt. J. Wiśniewski, OWB].
- 29 J. Długosz, *Dziejów Polskich ksiąg dwanaście*, przeł. K. Mecherzyński, t. V, ks. XII, Kraków 1870, s. 127; Janczak ks., *Z Tykocina*, „Przegląd Katolicki”, 1879, nr 22, s. 361.
- 30 A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 2, s. 8.
- 31 J. Długosz, *Dziejów Polskich ksiąg dwanaście*, przeł. K. Mecherzyński, t. V, ks. XII, Kraków 1870, s. 274.

z 1358 r. zaginął. Zachował się jednak wiele mówiący regest z 1798 r. w spisach archiwaliów przejmowanych po III rozbiornie przez Prusaków w tzw. *Archiwum Polskim* wraz z Metryką Koronną. Spis ten wymienia dokument: *Grodnae. post Sanctae Laurenti 1358. Literae ratificationis concordiae occasione limitum terrae Visnensis et districtus Grodnensis seu Mazowsze et Lithuaniae inter praedicta Ducatus factae ubi specificantur praetera ad ecclesiam Visnensem et ad bona* Widocznie Gasztołd po otrzymaniu dóbr tykocińskich chciał dla swej włości utworzyć odrębną parafię katolicką. Nastąpiło to zresztą wkrótce, w 1437 r.³²

Król Polski Jan Olbracht zwołał w 1497 r. pospolite ruszenie ziem wiskiej – z powiatów wiskiego i wąsoskiego, dołączył rycerstwo do wojsk Korony Polskiej i wyruszył z nimi na wojnę do Wołoszczyzny. Zastosował więc w ten sposób prawo koronne, choć specjalnego przywileju w tej sprawie nie wydał. Ośmiu ziemian wiskich okazało przy tym nieposłuszeństwo, wobec czego król skonfiskował ich majątkość. Otóż w spisie uczestników wyprawy wołoskiej 1497 r. odnajdujemy Stanisława Mrocza z Mroczek, Mikołaja syna Jakuba z Chojnowa. Obu odnajdujemy również w drugim spisie – chorych, starców, biednych, zmarłych w drodze na wojnę, z dodatkiem, że byli bartnikami. Zwracają w spisie też uwagę te osoby, których nazwiska utrwalone zostały na wschód od Witoldowej Drogi z Trzeciannego do Goniądza

Problem dublowania się nazw majątków ziemskich, wsi i uroczysk, na terenach położonych na przeciwnych brzegach Biebrzy – w powiatach wąsoskim i goniądzkim jest niezwykle symptomatyczny. Miejscowości powiatu goniądzkiego: Chojnowo, Mroczi, i Wilamówka posiadają swoje odpowiedniki w powiecie wąsoskim. Również w nazwach uroczysk można dopatrzeć się powiązań nazw. Dotyczy to nazwy lasu Barwik, jeziora Orlikowego,³³ części bagien biebrzańskich zwanych Płozy, czy uroczyska Jeziorko.³⁴ Ten podstawowy problem jest niezwykle istotny z punktu widzenia rekonstrukcji procesów osadniczych na terenie dawnej parafii trzciańskiej. Dokumentuje powiązania, które istniały w XV w.

Na terenie powiatu wąsoskiego, na prawym brzegu Biebrzy, Jerzy Wiśniewski, rekonstruujący osadnictwo w dopływach rzeki Śluczy, wskazywał dwa strumienie zwane Kamiennym Stokiem. Twierdził, że właśnie tam 10 wł. nad rzeką dostał Mikołaj z Bębnowa. Nadania dokonał pewnie książę mazowiecki Janusz I, w latach 1402-1429 posesor zastawny ziemi wiskiej. W 1422 r. wspomniano tam Miczkę, *qui sedet super Camyonistok*. Mikołaj z Bębnowa sprzedał swoje 10 wł. na Kamionstoku za 16 kop gr Markowi i Świętosławowi z Żelechowa (pow. sąchocki). W nieznanym czasie ziemię nad Kamionstokiem przeszły w posiadanie Mrocza Kiełczowica. Może nabył je jego ojciec Kiełcz z Jaćwieżyna, wójt w niedalekich

32 J. Wiśniewski, *DzOPA*, s. 47; *Iura Masoviae...*, nr 16, s. 19-20; Cytowany regest transumptu z 1798 r. w: AP Białystok, Kamera..., nr 155 A, k. 225.

33 Marcin z Orlikowa posiadał swoje nadanie w pow. wąsoskim, na prawym brzegu rzeki Biebrzy.

34 Bartłomiej z Płoz i Jeziorka posiadał swoje własności na prawym brzegu Biebrzy.

Przytułach. Według przywileju księcia mazowieckiego Władysława I z 1436 r. do Mrocza syna Kiełcza należało 12 wł. roli i 1 łąk nad Wisłą koło drogi do Goniądza. Wieś tę początkowo nazywano Kamionstokiem, a następnie Mroczkami-Kamiennymstokiem. Potomkowie Mrocza herbu Kościeszka, zwani też Mroczkami, później zmienili swe nazwisko na Mroczkowski. 16 grudnia 1473 r. przed aktami wąsoskimi występował Piotr Mroczkowicz.³⁵ Stanisław Mroczek w 1497 r. brał udział w wyprawie wołoskiej króla Jana Olbrachta, zaznaczono przy tym w spisie że był właścicielem barci.³⁶ 2 i 30 marca 1514 r. tenże Stanisław z Mroczek Kamionstoku występował w Wąsoszu przeciw Januszowi i Jakubowi Wężom wójtom z Kubry (powątpiewając w ich szlachectwo), którzy posiadali 2 łany ziemi miary chełmińskiej w dobrach Mroczi Kamionstok. Przy okazji wspomniano synowca Stanisława z Mroczek – Bernarda.³⁷

20 stycznia 1501 r. w Wilnie Aleksander Jagiellończyk wielki książe litewski na prośbę Bartłomieja plebana w Trzciannym nadał kościołowi trzciańskiemu łożysko na rzece Wilamówce na zbudowanie sadzawki i młyna. Rzeka przepływała przez Dobarz. Teren nadany plebanowi graniczył z własnością dóbr ziemskich Mroczi, szlachcica Mikołaja.³⁸ Również Majątek w Mroczkach koło Trzciannego zwano Mroczi Kamionka.³⁹

Około 1417 r. 30 włók nad Słucz, prawym dopływem Biebrzy, w pow. wąsoskim otrzymał Wilam z Mamina (ziemia różańska). Nowa miejscowość początkowo nosiła nazwę Słucz, nim ustaliła się nazwa Wilamowo. Później wieś Wilamowo odebrał książe mazowiecki.⁴⁰ W 1462 r. w Gąbinie księżna mazowiecka Katarzyna dała w dziedziczne posiadanie Krzysztofowi z Kepy stolnikowi płockiemu wieś Wilamówkę, położoną w ziemi wiskiej. Krzysztof z Kepy był wieloletnim wiernym sługą jej brata Władysława II, a także Siemowita i Władysława I. Później w 1473 r. w Juńcu Kazimierz, książe litewski, biskup płocki Krzysztofowi z Kepy zatwierdził to nadanie. Oba przywileje zostały oblatowane w 1536 r. w księgach grodzkich wiskich.⁴¹

Analogicznymi dobrami ziemskimi na lewym brzegu Biebrzy, w pow. goniądzkim jest Wilamówka, w XVI w. zwana identycznie – Wilamowo. Za rządów wielkiego księcia Aleksandra Jagiellończyka (1492-1506) właścicielem Wilamówki był Marek. Dobra ziemskie Marka wzmiankowane były w dokumencie Aleksandra Jagiellończyka dla Macieja Potockiego wójta goniądzkiego. W tymże akcie wspo-

35 A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe*, nr 436, s. 95.

36 *Spis rycerstwa powiatu Wizkiego i Wąsoskiego, które uczestniczyło w wyprawie wołoskiej 1497 r.*, wyd. I. T. Baranowski, „Collectanea Biblioteki Ordynacji hr. Krasińskich”, nr 4, Warszawa 1913, s. 21 i 27.

37 A. Wolff, *Mazowieckie zapiski herbowe*, nr 924 i 926, s. 208-209.

38 *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej (1387-1507)*, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, (dalej w skrócie *KDKW*), t. I, Kraków 1948 nr 479, s. 563.

39 CAH Wilno, F. 694, op. 1, nr 4085, k. 1.

40 J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w pow. grajewskim*, s. 61.

41 I. Kapica Milewski, *Herbarz*, Kraków 1870, s. 234.

mniany był już młyn plebana trzciańskiego.⁴² Jego synowie - Andrzej i ks. Stanisław Dąbrówka kanonik wileński, pleban dolistowski. 6 października 1529 r., gdy Marek już nie żył, uzyskali od króla Zygmunta Starego zatwierdzenie posiadania ojcowizny i ich prawną niezależność Radziwiłłów z Goniądza. W 1571 r. stwierdzono, że dobra Wilamowo składały się z ok. 55 włók *blotnych*. Ziemianin – Maciej Wilamowski był obowiązany stawić z tej majątności na wojnę 2 jeźdźców konnych.⁴³ Dobra położone były nad rzeczką Wilamówką. W cytowanym wyżej dokumencie z 20 stycznia 1501 r. Aleksander Jagiellończyk dał kościołowi trzciańskiemu na zbudowanie młyna łożysko na rzece Wilamówce, przepływającej przez puszcę Dobarz.⁴⁴

Również wieś Chojnowo ma swój odpowiednik na prawym brzegu rzeki Biebrzy. Nazwa przywędrowała spod Łomży, gdzie znajduje się wieś Chojny. W nieznanym czasie 30 włók nad rzeką Ciemianką znalazło się w posiadaniu Jana Jeża z Pienic, który w 1429 r. sprzedał swoje dziedzictwo Ciemianka braciom Wodziszławowi, Szczepanowi i Borzymowi z Biernatów koło Pienic (pow. przasnyski). Szczepan i Borzym poza tym dostali jeszcze włóki w Lodwigowlesie (powstała tam wieś Chojnowo). Od Szczepana zapewne poszli Chojnowscy. W innym miejscu swego studium osadniczego J. Wiśniewski pisze, że *Nową wieś, lokowaną chyba tylko na części nadania, nazwano Chojnowem na pamiątkę gniazda rodzinnego. Chojnowo wzmiankowane jest po raz pierwszy pod tą nazwą dopiero w 1443 r... Chojnowscy byli herbu Łada.*⁴⁵

Tykociński las Barwiki, obok puszczy Dobarz, wzmiankowany był w 1533 r. Komisarze królewscy postulowali, by na jego miejscu założono wieś kmiecią.⁴⁶ W XV w. w pow. wąsoskim, na prawym brzegu Biebrzy w parafii Przytuły znajdowały się dobra ziemskie Klemensa z Barwik, zwane Barwiki.⁴⁷

Już wyżej pisano, że w sąsiedztwie wsi Zubole znajduje się łąka zwana współcześnie nam *Romaniska*. Do jej własności w XVIII w. przyznawali się plebani trzciańscy. Wymienia ją falsyfikat kościoła w Trzciannem jakoby z datą „1504”.⁴⁸ Nazwa wsi pozostaje w wyraźnej korespondencji do miana wsi Romany w powiecie wąsoskim, na prawym brzegu rzeki Biebrzy. Około 1417 r. Janusz mazowiecki dał 40 wł. nad Słuczą Zdziszławowi i Wojciechowi z Roman (pow. przasnyski). Jeszcze w 1429 r. wieś nazywała się Słucz, nim później utrwaliła się nazwa Romany. W 1420 r. bracia Zdziszław i Wojciech fundowali w Romanach pierwszy w tamtych

42 *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 [224]. (1522-1530). Teismų bylų knyga 4*, Vilnius 1997, nr 390, s. 328-329.

43 AGAD Warszawa, Archiwum Skarbu Koronnego (dalej cyt. ASK), dz. LVI, nr G-6, k. 72.

44 *KDKW*, t. I, nr 479, s. 563.

45 J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w pow. grajewskim*, s. 65.

46 AGAD Warszawa, Kapiciana, nr 64, s. 190-201.

47 I. Halicka, *Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostocczyzny. Topograficzne i kulturowe*, Warszawa 1978, s. 11.

48 AA Białystok, Zbiór dokumentów kościoła w Trzciannym.

okolice kościoła (nie licząc starej świątyni w Wiźnie). Biskup płocki Jakub utworzył pierwszą w tej okolicy parafię Romany.⁴⁹

W 1762 wspomniano *sortes quondam Kotuńszczyzna*,⁵⁰ z których niegdyś dochodziła dziesięcina kościołowi trzciańskiemu. Włoki Kotuńszczyzny współcześnie nam pewnie porasta las *Kotowe*, koło wsi Zubole.⁵¹ Z kolei na prawym brzegu rzeki Biebrzy istniała dawniej wieś Kotowo. Pod nazwą Koty była wzmiankowana pod rokiem 1437. Znajdowała się w okolicy Ławska. J. Wiśniewski ustalił, że tamto Kotowo powstało z nadania książęcego z ok. 1423 r. dla Włodka z Siennicy.⁵²

Podobieństwo daje się też stwierdzić w przypadku wsi Kramkówka Duża i Kramkówka Mała. Nazwy ich pozostają w związku z Kramarzewem koło Wąsosa. W 1451 r. Maciej Kramarz herbu Prus mieszczanin i kupiec wąsowski nabył 20 wł. Nagórczyno, na których osadził wieś Kramarzewo.⁵³

W samym Goniądzu osada o charakterze miejskim egzystowała już w końcu XIV wieku. W pocz. XV w. mieszkańcy Goniądza zawierali transakcje finansowe z łomżanami. W l. 1421-34 kupcy goniądzcy prowadzili handel z miastami Gdańsk i Toruń,⁵⁴ co świadczy o ich zamożności, paraniu się dużym handlem i rozwoju funkcji miejskich osady przy zamku nad Biebrzą.⁵⁵ W 1434 r. wzmiankowany był kupiec Klymans (Klemens z Goniądza), dostarczający drewno do Gdańska.⁵⁶ Ok. 1463-65 r. drewno słał tam Paweł z Goniądza. W 1467 r. dostarczył drewno Johano wi Angermundenowi inny kupiec goniądzki Jakub. Łącznie na 33 zapisy z Podlasia (bez Brześcia) Goniądz pojawia się 3 razy, choć ilości dostarczanego drewna były raczej średnie.⁵⁷ W 1506 r. w jednym z dokumentów stwierdzono: ... *w ziemi wiźnieńskiej, blisko miasta Goniądz...*⁵⁸

Zastanawia fakt, że bieg gościńca trzciańskiego, kontynuującego ciąg komunikacyjny Drogi Witoldowej w obrębie samego miasta Goniądza wytwarzał podział na dwa organizmy miejskie z ich centrami - Starym i Nowym *Rynkiem*.⁵⁹ Wymie-

49 J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w pow. grajewskim*, s. 61-62.

50 AA Białystok, *Inventarium generale ecclesiae Trzcianensis et totius parochiae anno domini 1762 conscriptum*.

51 *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, t. 1: A-N, s. 209.

52 J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w pow. grajewskim*, s. 64.

53 J. Wiśniewski, *Rozwój osadnictwa w pow. grajewskim do połowy XVI wieku*, „Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego”, t. 1 Warszawa 1975, s. 173.

54 Wyciągi prof. Jerzego Wiśniewskiego, cyt. za: M. Giedz, *Goniądz - studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*, Białystok 1989 (maszynopis RO-SiOŚK Białystok), s. 5.

55 *Codex epistolaris Vitoldi...*, t. 6, nr 578; AGAD, MK, nr 340, k. 165; *Preussisches Urkundenbuch*, t. III, cz. 2 (1342-1345), wyd. H. Koeppen, Marburga. Lahn 1958, nr 418; J. Wiśniewski, *DzOPG*, s. 36.

56 *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV i XVI wieku*, t. 3, wyd. A. Włodarski, Warszawa 1930, nr 12-14, s. 622.

57 Informacje dotyczące kontaktów mieszczan goniądzkich z Gdańskiem pochodzą z niepublikowanej dotąd pracy Z. Romaniuka, *Kontakty Podlasia z Gdańskiem w XV w.* (maszynopis).

58 AGAD, Zb. dok. perg., nr 975.

59 Zob. mapę: Rekonstrukcja przebiegu Drogi Witoldowej i podział Goniądza.

niają je inwentarze miasta z 1571 i 1573 r., a są charakterystyczne dla zachowanego do dziś zabytkowego układu urbanistycznego. Dwa rynki odpowiadały podziałowi na dwa organizmy miejskie - miasta stare i nowe (choć takich nazw w źródłach nie znajdujemy). Oba rynki były podobnej wielkości - przy Nowym w 1573 r. było 137 pr., a przy Starym - 104 1/2 pr. Ponadto inwentarze wspominały, że przy Starym Rynku było *pustych po księdzu Michale odmarłym 2 1/2 pr.* co świadczyłoby o tym, że przy Starym Rynku mógł funkcjonować kościół. Tymczasem skądinąd wiadomo, że kościół parafialny w Goniądzu usytuowany był przy Nowym Rynku. Pewnie więc egzystowały dwie świątynie katolickie - odrębne dla mieszkańców Starego i Nowego Miasta.⁶⁰ Powstaje przypuszczenie, że wobec graniczności Drogi Witoldowej, kontynuowanej przez gościniec trzciański istniał podział organizmu miejskiego w Goniądzu na dwie struktury urbanistyczne. Pewnie więc w 1401 do Litwy trafiła nie całość powiatu goniądzkiego, a jedynie jego część wschodnia. Hipoteza o istnieniu dwóch miast: Goniądza mazowieckiego (powstałego w XIV w.) i bezpośrednio sąsiadującego z nim Goniądza litewskiego (powstałego w l. 1401-1430) wymaga dalszych badań historyczno-archeologicznych. Podział, który zaowocował powstaniem dwóch bliźniaczych rynków, kościołów i miast musiał być krótkotrwały i pewnie jeszcze w tymże okresie - 1 poł. XV w. powstało jedno miasto.

Najstarszy kościół parafialny w Goniądzu nosił wezwanie św. Jana Chrzciciela, a ulica wybiegająca z naroża Starego Rynku nosiła dawniej nazwę: Świętojańskiej. 30 IX 1675 r. wizytując parafię goniądzką ks. Ignacy Świętosławski stwierdził: *Kościoty parafialne są dwa: większy pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny i mniejszy Świętego Jana, oba głęboko starożytne... W kościele św. Jana dobry dach i nowe okna. Ołtarz jeden. Stalle. Zakrystia. Nowy, mały przedsionek. Dzwon w sygnaturce.*⁶¹ W innej wizytacji z tego czasu (z lat 1674-1679) Mikołaj Słupski odnotował: *Goniądz, kościół drewniany, kolacja kólewska. Proboszcz ks. Zygmunt Załęski, zrestaurował kościół od dawna opuszczony.*⁶² W 1716 r. kościół św. Jana już nie istniał, choć w uposażeniu parafii wymienia się plac położony na terenie miasta, który *idzie od dzwonnicy, aż do cmentarza kościoła św. Jana, 6 stadiów długi i szeroki na 2.* Na placu tym znajdowała się w pobliżu dzwonnicy karczma, należąca do plebana oraz dom organisty.⁶³ W 1762 r. wzmiankowano, *dwie karczmy w Rynku, po jednym placu z obydwóch stron starego cmentarza, na którym w jednym budynku mieszka chłop.*⁶⁴ Jeszcze w 1739 r. gdy wymieniano place należące do kościoła parafialnego pisano: *za św. Janem placów dwa.*⁶⁵ W 1765 r. karczmę ple-

60 AGAD, ASK, dz. LVI, nr K - 11, k. 48.

61 *Ecclesiae parochiales sunt duae: maioris tituli Beatae Virginis Mariae, minoris S. Joannis ambae post antiquos antecessores penitus ... In ecclesia S. Joannis bene tecta et fenestrata noviter. Altare unus. Scamma. Zacristia. Atrium minus nova, campana in copula.* - AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 13.

62 *Stan kościołów parafialnych w diecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskim*, wyd. J. Kurczewski, „Litwa i Ruś”, lipiec 1912, t. III, z. 1, s. 54.

63 AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 300.

64 AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 90.

bańską przy cmentarzu nieistniejącego już wówczas kościoła św. Jana arenował Żyd. Własność kościelna przy Starym Rynku przetrwała do czasów nam współczesnych. O placu przy Starym Rynku wspomina się jeszcze w 1934 r.

Z wezwania, które nosił najdawniejszy kościół goniądzki - św. Jana Chrzciciela wnosić można, że była to placówka misyjna, prowadząca chrystianizację pogańskiej ludności. (Takie samo wezwanie - św. Jana Chrzciciela nosiły kościoły farne w Wiźnie, Warszawie, czy Wilnie). Trudno dociec jak dawną metrykę posiadał ten kościół, ale pewnie świątynia w tym miejscu mogła powstać w dobie chrystianizacji Mazowsza, jeszcze w XI w. Brak źródeł pisanych uniemożliwia poznanie średniowiecznych dziejów kościoła goniądzkiego. Oczekiwać należy na badania archeologiczne, a nie jest wykluczone, że średniowieczna Fara goniądzka mogła być murowana, tak jak łomżyńska, wiska, wąsoska itd.⁶⁶

Powstaje przypuszczenie, że wobec graniczności Drogi Witoldowej, kontynuowanej przez gościniec trzciański istniał podział organizmu miejskiego w Goniądzu na dwie struktury urbanistyczne. Pewnie więc w 1401 do Litwy trafiła nie całość powiatu goniądzkiego, a jedynie jego część wschodnia. Hipoteza o istnieniu dwóch miast: Goniądza Mazowieckiego (powstałego w XIV w.) i bezpośrednio sąsiadującego z nim Goniądza Litewskiego (powstałego w l. 1401-1430) wymaga dalszych badań historyczno-archeologicznych. Podział, który zaowocował powstaniem dwóch bliźniaczych rynków, kościołów i miast musiał być krótkotrwały i pewnie jeszcze w tymże okresie - 1 poł. XV w. powstało jedno miasto.

Wielki książę Witold miał być też fundatorem kościoła parafialnego w Goniądzu. Świadczyli o tym w październiku 1536 r. ks. Józef Żebrowski pleban kościoła farnego, liczący lat 60 i ks. Marek, prepozyt kościoła szpitalnego św. Ducha, liczący lat ok. 70 (od 15 lat w Goniądzu), którzy twierdzili że nie widzieli, ani czytali dokumentu fundacji kościoła w Goniądzu, ale słyszeli, że kościół był fundowany przez wielkiego księcia Witolda. Ks. Marek twierdził ponadto, że funkcjonowała wówczas miejscowa opinia, że fara powstała za czasów jeszcze mazowieckich, a proboszczem był niejaki ks. Bilicza.⁶⁷ Tradycja o witoldowej fundacji kościelnej znalazła odzwierciedlenie w falsyfikatach rzekomo wystawionych przez Aleksandra Jagiellończyka w 1484, 1500 lub 1504 r., a także podobnym falsyfikacie Mikołaja Radziwiłła jakoby wystawionym w 1484 r.: *ecclesiam parochialem in*

65 AP Białystok, Kamera..., nr 2588, k. 40v.

66 W 1998 r. odkryto wczesnośredniowieczne grodzisko w Krzczkowie, kilka km od Goniądza. Może to jest najstarszy Goniądz? Pewne światło na dzieje grodu rzuca fakt, że grodzisko znajdowało się w XVI-XIX w. na terenie folwarku plebana goniądzkiego. Świadczyć to by mogło, że w Krzczkowie pierwotnie usytuowany był najdawniejszy kościół parafialny, a po przeniesieniu funkcji miejskich i zarządu dóbr do dzisiejszego Goniądza, w Krzczkowie pozostała dawna świątynia. Zaistniałaby więc sytuacja taka, jaką znamy z licznych średniowiecznych translokacji miejskich na Mazowszu i w innych regionach Polski. Grodzisko w Krzczkowie oczekuje na prace wykopaliskowe.

67 *Depositum testium ipsiusque plebanis in Goniądz super literis fundationis ecclesiae in ibidem.* - Por. AP Białystok, Kamera..., nr 2855.

*oppido nostro Goniądz in honorem Assumptionis Beatissimae Virginis Mariae, sancti Joannis Baptistae et Agnetis sanctae virginis patronorum, per praeclarum et illustrem principem dominum Vitoldum piae memoriae, avum nostrum, magnum ducem Lituaniae, praedecessorem nostrum erectam, fundatam et aedificatam.*⁶⁸ Nie wiele tu prawdy, prócz zanotowanej tej samej tradycji, którą wspominali w 1536 r. proboszczowie obu goniądzkich placówek kościelnych. Zresztą falsyfikat goniądzkiego kościoła powstał najprawdopodobniej w 1536 r., świadczy o tym charakter pisma. Ten egzemplarz podrobionego dokumentu nosi datę: 1500.⁶⁹

Witold musiał poczynić jakieś kroki związane z kościołem parafialnym w Goniądzu, bo wcześniej, w czasach mazowieckich placówka parafialna w Goniądzu podlegała władzy biskupów płockich, przejście pod panowanie litewskie łączyło się z podporządkowaniem władzy biskupów wileńskich. Potrzeba uniezależnienia od struktury kościoła płockiego najprawdopodobniej wpłynęła na uruchomienie w Goniądzu drugiej placówki rzymskokatolickiej i budowę kościoła w innym miejscu. Drugi kościół parafialny ustawiono z kolei na Nowym Rynku, nosił bez wątpienia wezwanie św. Agnieszki Panny i Męczenniczki. Jest to jedno z dzisiejszych wezwań kościoła goniądzkiego, termin tradycyjnego odpustu, dawniej w tym dniu (21 I) odbywały się ponadto wielkie goniądzkie jarmarki, słynące w regionie z kontraktów handlowych. Nawet pieczęć miejska przedstawiała w czasach nowożytnych Baranka - symbol świętej Agnieszki na tle trójkąta - symbolu św. Trójcy.⁷⁰ 10 II 1464 r. w źródłach odnotowany został proboszcz parafii w Goniądzu, pobożny Maciej.⁷¹ Kilka dni później 13 II toż samo źródło określa proboszcza parafii goniądzkiej imieniem Mikołaj.⁷² Może to nie błąd kopisty, a dwaj proboszczowie goniądzcy - jeden z fary św. Jana Chrzciciela, a drugi z fary św. Agnieszki?

Przyłączenie powiatu goniądzkiego do Litwy spowodowało podporządkowanie się zamków goniądzkiego i rajgrodzkiego władzy namiestników bielskich. Ok. 1488 r. funkcję tę pełnił Mikołaj Radziwiłłowicz, który prowadził akcję osadniczą w okolicach Rajgrodu. Później namiestnikiem był jego syn Mikołaj Mikołajewicz Radziwiłł. On to m.in. aktem z 9 V 1499 r. wystawionym w Goniądzu nadał mieszczaninowi rajgrodzkiemu Piotrowi Leckiemu *okręg lasu, który (jest) nad jeziorem Dręstwem za książęcym młynem na rzece Szelistówce, gdzie go byli poczęli robić za ojca mojego Mikołaja Radziwiłłowicza na dwór kniazia wielkiego.*⁷³ Inne akty

68 KDKW t. I, nr 114, s. 140; *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386-1430*, wyd. J. Ochmański, Warszawa -Poznań 1986, nr 47, s. 53-54.

69 AP Białystok, Kamera..., nr 2588.

70 Dopiero W. Witytyg dopatrzył się w kształcie zwierzęcia na pieczęci nie Baranka, a Wilka. Por. W. Witytyg, *Pieczęcie miast dawnej Polski*, z. 2, Warszawa 1908, s. 74-75.

71 Honorabilis Mathias rector ecclesie parochialis in Goniacz produxit citationem contra discretum Martinum rectorem ecclesie parochialis in Jedwabne. - Archiwum Diecezjalne w Płocku, Acta Episcopalia, nr 1, s. 269-270.

72 Honorabilis Nicolaus rector ecclesie parochialis in Gonyondz contituit procuratores... - Archiwum Diecezjalne w Płocku, Acta Episcopalia, nr 1, s. 271.

73 AGAD, Kapiciana, nr 35 s. 94, nr 77.

prawne z tych lat wzmiankują Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła jako namiestnika bielskiego, m.in. w 1493 r., 21 IX 1498 i 6 VIII 1501 r. 25 II 1504 r.⁷⁴

Średniowieczna przeszłość powiatu goniądzkiego wskazuje, że położony u styku różnych struktur państwowych: Mazowska, Jaćwieży, Litwy i Państwa Krzyżackiego był terenem atrakcyjnym dla wszystkich sąsiadów. Rywalizacja o te ziemie podkreśla ich kluczowy charakter dla ówczesnych stosunków międzypaństwowych.

e. Osadnictwo drobnoszlacheckie powiatu goniądzkiego

Przywilejem wystawionym w Wilnie 1 I 1509 r. Zygmunt I nadał dobra rajgrodzko-goniądzkie Mikołajowi Radziwiłłowi woj. trockiemu.⁷⁵ Przeprowadził on „rewolucyjne” zmiany: zakładał nowe wsie, przebudował istniejące dawniejsze osadnictwo, komunikację, stworzył nową strukturę kościelną. Radziwiłłowie mieli w swych dobrach nie tylko poddanych chłopów i mieszczan, ale także własną szlachtę, własne sądownictwo i własną hierarchię urzędniczą (np. koniuszy, skarbnik, marszałek)

Państwo goniądzko-rajgrodzkie posiadało szeroką autonomię. W 1517 r. Zygmunt I król polski uwolnił Mikołaja Radziwiłła woj. wileńskiego, jego żonę i ich prawne potomstwo, wraz ze wszystkimi mieszkańcami dóbr Rajgrodu, Goniądzka i Waniewa i wszystkich włości, które posiadali lub które nabędą, bez względu na stan tych mieszkańców od podległości sądom ziemskim, starostów, kasztelanów i wojewodów. Ponadto uwolnił ich od władzy wszelkich urzędników dworskich jak i ziemskich. Otrzymali oni też zwolnienie od wszelkich opłat pieniężnych i naturalnych, wszelkich ciężarów i obowiązków. Mieszkańcy tych dóbr uwolnieni zostali od służby wojskowej w powiatowych chorągwiach. Do posyłania zaś pocztów lub do płacenia wojennych podatków król miał ich wzywać osobiście lub przez hetmanów. Mogli być powoływani jedynie przed sąd króla lub komisarzy przez monarchę wyznaczonych.⁷⁶

Szlachta otrzymywała tam majątki z obowiązkiem służby wojskowej. Dobra nadawane szlachcie były dość różnej wielkości, Doktor Maciej z Krajny zwany Lis

74 *Sbornik materialov odnosjachčichsja k istorii panov rady*, wyd. J. Malinovskij, Tomsk 1901, s. 292 i 478, A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI w.* Warszawa 1887, s. XXV; J. Czubek, *Katalog rękopisów Akademii Umiejętności w Krakowie*, Dodatek I, Kraków 1912, s. 7-79. Parokrotnie jednak na tym urzędzie pojawili się: Sołtan Alexandrowicz - 11 II 1492 - AGAD, Kopiciana, nr 40, s. 495-6, tenże 14 IX 1493 r. - *KDKW*, t. I, nr 400 oraz Jan Zabrzeziński - 27 VIII 1501 r. - AGAD, Kopiciana, nr 32, s. 259-274 i 27 X 1501 r. - *Akty Litovsko-russkogo gosudarstva*, wyd. M. Dovnar Zapolskij, t. I, Moskwa 1900, nr 75. Por. *Urzednicy podlascy XIV-XVIII wieku*, opr. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994, s. 59, [dalej cyt. *Urzednicy podlascy*].

75 AGAD Warszawa, Zb. dok. perg., nr 7564, 7566; Akademia Nauk (dalej cyt. AN) Wilno, F. 1, nr 97.

76 CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr 25, k. 175-177; A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. 2, s. 238-239; W. Lubavskij, *Litovskij sejm*, s. 162, przypis 372.

miał koło Turośni Kościelnej 33 1/2 wł.⁷⁷ Jakub Kamiński posiadał 20 wł., Stanisław Sławski miał 40 wł.⁷⁸ Na sprzedaż lub zamianę dóbr ziemskich przez szlachtę zamieszkałą w *państwie goniądzko-rajgrodzkim* wyrażali zgodę Radziwiłłowie. Tak było w przypadku, gdy Jan Iwachno, *faktor* Radziwiłłów w Bielsku, za zgodą Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła nabył od Stanisława Sikory vel Sikorskiego należącą do niego część Sikor. Inny szlachcic Mikołaj Pęski otrzymał Głęboki Stok, liczący 12 wł., a nadanie było *dzieciom i potomkom jego*. Radziwiłł zastrzegł sobie, że Pęski ma z tego majątku służyć *po tomu kak i zemjane ganjażskije nam słužad so svoich imenji*.⁷⁹ Ponadto Pęski posiadał Mierki, Ramotki, Mieszkuje.⁸⁰ Część majątków otrzymała szlachta jako nadziały wójtowskie, m. in. Józef Bajko *nobilis subditis* Mikołaja Radziwiłła otrzymał od niego wójtostwo długołęckie.⁸¹

Już 25 IX 1513 r. król Zygmunt I oznajmiał, że skarżyli się do niego ziemianie goniądzy Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła woj. wileńskiego, kanclerza, że ten trzymał ich w swojej władzy na mocy przywileju gospodarskiego.⁸² Kolejną skargę do króla szlachta goniądzka skierowała po śmierci potężnego kanclerza (ten zmarł prawdopodobnie w 1522 r.)⁸³ 6 XII 1522 r. Król Zygmunt I polecał spadkobiercom: Mikołajowi Radziwiłłowi bpowi żmudzkiemu, Elżbiecie, wdowie po woj. wileńskim i kanclerzu oraz Janowi namiestniku uszpołskim i penianiańskim oraz Stanisławowi, ze względu na skargę ziemian goniądzkich, aby nie czynili krzywd swym ziemianom-poddanym. Skarga dotyczyła bezprawnego zmuszania tej szlachty przez zmarłego Mikołaja Radziwiłła do niewyznaczonych służb, opłat pieniężnych i uczestnictwa w łowach, gdyż *nebożčik p. Mikołajj, voevoda Vilenskij, kazał im sobie słužiti i v słužby neobyčajnyi ich povernul, zoloty i penjazi s nich nevinne bral i v lovy dej im samim i ljudem ich choditi kazał, i inyj mnogii krivdy i vtiski im i ljudem ich počal był i prave ich znevolil, jako prostych ljudej*.⁸⁴ Odmawiając tego szlachta goniądzka powoływała się na wcześniejszy dokument określający wymiar służb. W 1524 r. król odroczył termin sprawy sądowej w tej sprawie.⁸⁵ Skarga szlachty zwróciła uwagę królowej Bony na możliwość rewindykacji do domeny monarszej włości radziwiłłowskiej.

W 1529 r. szlachta goniądzka ponowiła sprawę swego poddaństwa przed sądem królewskim. 19 października tego roku zapadł wyrok, wyzwalający spod jurysdykcji i ucisku Radziwiłłów, przywracając wolność tym, którzy wywiedli swe szlachectwo, przywracając im przywileje i wolności, służące innej szlachcie Wiel-

77 Arch. sb., t. I, nr 22, s. 32.

78 Arch. sb., t. I, nr 18, s. 22.

79 CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr 17, k. 17-18.

80 CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr 18, k. 17-18.

81 CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr 18, k. 15; Arch. sb., t. I, s. 13.

82 BAN Wilno, F. 1-54; R. Jasas, nr 200, s. 84-85.

83 W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. 2, Warszawa 1959, tabl. 163.

84 Oryginał znajdował aktu w 2 poł. XIX w. się w Wileńskiej Bibliotece Publicznej, opublikowany drukiem w: Arch. sb., t. I, s. 9-10, nr 12.

85 Arch. sb., t. I, s. 10-12, nr 13.

kiego Księstwa Litewskiego: *cała szlachta goniądzka, którzykolwiek albo przywileje przodków naszych mają albo mieli, ale im je odebrano, albo szlachectwa swego przed nami według rozkazania naszego dowiodą przy pospolitym przywileju ziemskim, a przy tej sposobności i wolności, przy której inna szlachta, poddani nasi są, zostawiamy i od mocy i rozkazania panów wojewodzciców uwalniamy teraz i na potem...* Dokument królewski wymieniał szlachtę goniądzką i rajgrodzką:⁸⁶

Zygmunt i Leonard Niewiarowscy,⁸⁷

Bohdan, Łukasz i Sak z Krasowa, z jednego domu i rodziny,

Jan Kołak z braćmi, podobnie z jednej rodziny,⁸⁸

Piotr Moniuszko ze swojego dziedzictwa,⁸⁹

Wiszowaci ze wsi Wiszowate,⁹⁰

Pisańscy,⁹¹

Waško⁹² dubotołk⁹³ Szymonowicz,⁹⁴

Rutkowscy,⁹⁵

Szelistowski,

Pomian z braćmi Białosuknieńskimi,⁹⁶

Marek Ołdak,⁹⁷

Toczyłowski⁹⁸ z Osztorpem,

Mroczek⁹⁹ z krewnymi swymi i po braciach z Boguszek¹⁰⁰ i Kamionki,¹⁰¹

- 86 W. Semkowicz, *Wydoby szlachectwa w Polsce w XIV-XVII w.*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego”, t. III, Lwów 1913, s. 242-243; CAAD Moskwa, F. 389, op. 1, nr 224, k. 381v-383; *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 4 [224]. (1522-1530). Teismų bylų knyga 4*, Vilnius 1997, nr 460, s. 371-373.
- 87 W 1536 r. Zygmunt i Leonard Niewiarowscy zaświadczyli w procesie z Radziwiłłami jak winny przebiegać granice włości Radziwiłłów. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 24.
- 88 1 - 4 XI 1536 r. jako świadkowie przy *Odgraniczeniu sądowym dóbr grodzieńskich i bielskich nadanych przez króla Zygmunta I synowi jego królewiczowi Zygmuntovi Augustowi od dóbr rajgrodzkich i Goniądzkich należących do Jana Radziwiłła starosty żmudzkiego, uskuteczniomym* świadkowali: Jan Dadźbóg, Jan Marcin i Łukasz Kołakowscy. Por. „Athenaeum”, 1842, od. II, t. 2, z. 1, s. 65-91.
- 89 23 II 1505 r. w Brześciu Aleksander Jagiellończyk potwierdził dworzaniowi swemu Mordasowi Bołotowiczowi zakup wójtostwa zabielskiego i jaćwieskiego od Matysa Moniuszki, wraz z młynem na Brzozówce, kąt lasu w końcu włók jatwieskich i zabielskich i ziemię, gdzie osadził się syn Moniuszków Stansko - CAADR Moskwa, F. 389 op. 1, nr 25, k. 11-19; *Akty Litovskoj Metriki sobrannnye F. I. Leontovičem*, t. II, Varšava 1897, 156-157; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 [1]. (1380-1584). Užrašymų knyga I*, Vilnius 1998, nr 344, s. 78. W 1529 r. w Wilnie Zygmunt I nadał przywilej szl. Piotrowi Moniuszce - por. I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 287. Moniuszko jeszcze w 1536 r. był posiadaczem wójtostwa we włości goniądzkiej Radziwiłłów - por. *Arch. sb.*, t. I, nr 22., s. 33.
- 90 W 1536 r. Piotr, Jakub, Paweł, Maciej Wiszowaci zaświadczyli w procesie z Radziwiłłami jak winny przebiegać granice włości Radziwiłłów. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23; Zygmunt August w 1555 r. wystawił przywilej dla Jarosza i Macieja Wiszowatych - AGAD Warszawa, Ks. ziemskie bielskie, nr 1, k. 55.
- 91 W 1536 r. Piotr Maciejewicz, Grzegorz Janowicz, Mikołaj, Jakub Stanisławowicz Pisankowie zaświadczyli w procesie z Radziwiłłami jak winny przebiegać granice włości Radziwiłłów. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23.
- 92 W 1536 r. stwierdzono, że nad Nereślą znajduje się dwór ziemian Wasków i dwa należące do nich młyny. *Arch. sb.*, t. I, s. 20.

Chojnowscy,¹⁰²

Kuleszowie,¹⁰³

Milewscy,¹⁰⁴

Chonkowsy i Maciej Michałkowicz, synowie niegdyś Michała,

Bajkowie,¹⁰⁵

Wroceńscy,¹⁰⁶

- 93 Dubotłk - garbarz.
- 94 Zap. mowa o Szymonie Moniuszkowiczu, który w 1536 r. zaświadczał w procesie z Radziwiłłami jak winny przebiegać granice włości Radziwiłłów. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23.
- 95 Rudkowski wzmiankowany był jako wójt w części państwa goniądzko-rajgrodzkiego Radziwiłłów należącej do Rajgrodu. Prowadził tam akcję osadniczą, osadzając 8 ludzi. *Arch. sb.*, t. I, nr 22, s. 31.
- 96 W 1536 r. Stanisław, Jan, Mikołaj, Jan Maciej zaświadczał w procesie z Radziwiłłami jak winny przebiegać granice włości Radziwiłłów. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23.
- 97 W 1511 r. król Zygmunt I przesłał Mikołajowi Mikołajewiczowi Radziwiłłowi woj. wileńskiemu list z wyrokiem w sprawie Mikłasza Guby służebnika gospodarskiego z Wawrzyńcem Wołdakiem ziemianinem goniądzkim, w związku z zatraceniem przez ostatniego z nich przywilejów. Por. *Opisanie dokumentów i bumag chranjaščichsja v Moskovskom archive ministerstva justicii, kniga 21*, „Russakaja Istoričeskaja Biblioteka”, t. XXXIII, Moskwa 1915; CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr 9, k. 957v; W 1536 r. Marek Ołdakowicz zaświadczał w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23.
- 98 1 - 4 XI 1536 r. jako świadkowie przy odgraniczeniu sądowym dóbr grodzieńskich i bielskich nadanych przez króla Zygmunta I synowi, od dóbr rajgrodzkich i goniądzkich należących do Jana Radziwiłła starosty żmudzkiego, świadkowali bracia: Rafał, Hieronim i Samson Toczyłowscy. Por. „Athenaeum”, 1842, od. II, t. 2 z. 1, s. 65-91.
- 99 W 1536 r. Mikołaj Mroczek zaświadczał w procesie z Radziwiłłami jak winny przebiegać granice włości Radziwiłłów. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23.
- 100 W 1536 r. Jakub i Piotr Boguszkowie zaświadczały w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 24.
- 101 23 VI 1554 r. w Wilnie Zygmunt August potwierdził Jakubowi Kamińskiemu dziedzicowi z Rybak pod Goniądzem dokument nadawczy Mikołaja Radziwiłła - AGAD Warszawa, Ks. ziemskie bielskie, nr 1, s. 13.
- 102 W 1536 r. Stamko Tomkowicz, Marcin Mikołajewicz Chojnowscy zaświadczały w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 24.
- 103 W 1536 r. Jan Marcinowicz, Rafał Marcinowicz, Stanisław, Piotr, Marcin, Piotr Kuleszowie zaświadczały w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23.
- 104 W 1536 r. Maciej, Mikołaj, Jan, Wawrzyńiec, Wojciech, Paweł, Stanisław, Wojciech Milewscy zaświadczały w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23.
- 105 Przed II 1505 r. Mikołaj Radziwiłł namiestnik bielski (nie posiadający jeszcze wówczas dóbr goniądzko-rajgrodzkich nadał Józefowi Bajce właścicielowi majątku położonego nad rzeczką Neręszą przywilej na założone przez niego wójtostwo długotockie, *lecz gdy potem Goniądz panu wojewodzie rzeczonemu* [1 I 1509 r.] *dany był w dziedzictwo, wtedy sam pan wojewoda przywilej ten mnie odebrał, adwokację zaś do Goniądza przyłączył* - stwierdził 4 XI 1536 r. przed sądem granicznym tenże Józef Bajko - zob. *Odgraniczenie sądowe dóbr grodzieńskich i bielskich nadanych przez króla Zygmunta I synowi jego królewiczowi Zygmunutowi Augustowi od dóbr rajgrodzkich i goniądzkich należących do Jana Radziwiłła star. żmudzkiego, uskutecznione w r. 1536*, „Athenaeum”, 1842, od. II, t. 2 z. 1, s. 65-91; CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr 18, k. 15; *Arch. sb.*, t. I, s. 13; W 1536 r. Józef Bajko świadczył w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23.
- 106 W 1536 r. Jakub Wojciechowicz, Maciej, Michał i Jan Jakubowiczowie Wroceńscy zaświadczały w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23; W 1537 r. Zygmunt Stary nadał Janowi Chmarze Wroceńskiemu 3 wł. ziemi znajdujące się przy jego wsi Wroceń, w sąsiedztwie Dolistowa. Zob. I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 490.

Zielepuszyna¹⁰⁷ i [Stanisław] Sławski,¹⁰⁸
 Dziekońscy,
 Jan Zrzobek,¹⁰⁹
 Wojciech Reszka,¹¹⁰
 Tomasz Kukowski,
 Mikołaj Pęski,¹¹¹
 Kramkowsy,¹¹²
 Pieńczykowsy,¹¹³
 Sobieszczkowie,¹¹⁴
 Świerzbieńscy,¹¹⁵
 Magnuszowie,¹¹⁶
 Zkubidziowie, wszyscy ze swymi braćmi,
 Stanisław [Dąbrówka] Wilamowski, kanonik wileński,¹¹⁷
 Andrzej Wilamowski, brat Stanisława, kanonika,
 Karp Josipowicz,¹¹⁸
 Jan Sławski,¹¹⁹

- 107 Wdowa po Piotrze Mikołajewiczu Zielepucha. Jej mąż otrzymał od króla Aleksandra wójtostwo dolistowskie. Jego potomkiem był Jerzy Jackowicz Zielepucha, namiestnik żyrosławski, trabski i molawicki, który w spadku otrzymał wójtostwo dolistowskie, a był jednocześnie namiestnikiem, czyli zarządcą dóbr dolistowskich, jednak w 1529 r. występował już jako komisarz królowej Bony w procesie przeciwko Radziwiłłom - zob. *Rewizja granic puszczy Grodzieńskiej*, „Athenaeum”, z. 1, Wilno 1847, s. 95; W. Pociecha, *Królowa Bona*, t. III, s. 102.
- 108 Stanisław Sławski z Mikicina, syn Jana, ożenił się z Dorotą Zielepuszanką, córką Jurgiego Jackiewicza Zielepuchy, bliską krewną wdowy po Piotrze Mikołajewiczu Zielepucha. Zmarł przed 1543 r., gdyż w 1543 r. przed Aktami grodzki brańskimi występowała Dorota córka niegdyś Jerzego Zielepuchy i Krystyny Osmogorówny, wdowa po Stanisławie Sławskim, dziedzicu Mikicina. Jej rodzonymi braćmi byli: Paweł chorąży bielski i Leonard, a siostrami Marina żona Wojciecha Kwinta dworzanina JKM i Helena Niewiarowska. Por. I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 490-491.
- 109 Zrzobek wójt woźnawiejski w 1536 r. prowadził akcję kolonizacyjną, osadzając tam 19 wł. ziemi. *Arch. sb.*, t. I, nr 22, s. 31.
- 110 12 II 1542 r. w Wilnie król Zygmunt August potwierdził Wojciechowi Reszce przywilej nadany przez Mikołaja Radziwiłła granicy pruskiej. Zob. AGAD Warszawa, Ks. ziemskie bielskie, nr 2, k. 114-115; I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 353.
- 111 Mikołaj Pęski był najczym Mikołaja Radziwiłła - por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w pow. grajewskim*, s. 222. W 1514 r. otrzymał z rąk Mikołaja Mikołajewicza Radziwiłła ziemię zwaną Głęboki Stok - CAAD Moskwa, F. 389, op. 1, nr 17, k. 17-18. Głęboki Stok, liczył 12 wł., a nadanie było *dzieciom i potomkom jego*. Radziwiłł zastrzegł sobie, że Pęski ma z tego majątku służyć *po temu jak i zemane ganjażskie nam służyć so svoich imeni*. Ponadto Pęski posiadał Mierki, Ramotki, Mieszkuje - CAAD Moskwa, F. 389, op. 1 nr 18, k. 17-18.
- 112 W 1536 r. Boruta Bartosz woźny, Stanisław, Wawrzyniec i Grzegorz Kramkowsy zaświadczały w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23-24.
- 113 1 - 4 XI 1536 r. jako świadkowie przy *Odgraniczenie sądowe dóbr Grodzieńskich i Bielskich* świadczyli: Michał i Bartłomiej Pieńczykowsy, bracia, dziedzice w Pieńczykowie. Por. „Athenaeum”, 1842, od. II, t. 2, z. 1, s. 65-91; W 1536 r. Jan Pieńczykowski zaświadczał w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23.
- 114 W 1536 r. Adam, wraz z synem Janem Sobieszczkowie oraz Bartosz Sobieszczka woźny zaświadczały w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23-24.

f. Powiat tykociński w ręku Litwinów 1425-1569

Powiat tykociński, później niż goniądzki, bo dopiero w 1425 r. został odebrany od mazowieckiej ziemi wiskiej i przyłączony do Litwy. Tzw. Witoldowa Droga z Wizny przez Nieciecie, Łazy i Trzcianne do Boguszewa i dalej w kierunku Grodna wyznaczała wówczas też granicę państwową. Droga przeprawiła się przez

- 115 Po 1493 - przed 1505 r. podczaszy Mikołaj Radziwiłł z rozkazu Aleksandra Jagiellończyka dał ziemianom goniądzkim Ołdakowi Maciejowiczowi Woźnięskiemu i jego bratu nagrodę za odebraną przez namiestnika bielskiego Olechnę Sakowicza i przyłączoną do Rajgrodu majątność Woźną Wieś. Nagrodą były 4 „pustowszczyzny”: Kudeikowszczyzna, Maksimowzczyzna, Dobiejkowzczyzna i Pietkowzczyzna, niegdyś trzymane przez dwóch braci - ojców Wieliczkę i Misskę jako jedna służba, których później skupili przybyli z Litwy Dobieyko i Pietko i służyli z tego jako dwie służby. Później i oni poszli precz. W 1566 r. dokument ten oblatował Mikołaj Świerzbieński dziedzic w Świerzbieniach Maksymowiznie. Por. I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 399; W 1536 r. Stanisław Świerzbieński zaświadczał w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23-24.
- 116 W 1536 r. Marek Magnusz zaświadczał w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23.
- 117 Pleban dolistowski wzm. w 1520 r. - I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 447.
- 118 8 II 1505 r. Aleksander Jagiellończyk zatwierdził wieczyste posiadanie wójtostwa zabielskiego przez Mordasa Bołotowicza. Nabył on je od dotychczasowego wójta Macieja Moniuszko, który trzymał je za wcześniejszym przywilejem króla Aleksandra. Mordas Bołotowicz prosił ponadto władzę, aby postąpił mu też młyn na Brzozówce i las przy końcu wólk jatwieskich i zabielskich. Monarcha przystał na to i dał dodatkowo tę ziemię, na której osiadł syn wójta - Stanisław Moniuszko. Z aktu wynika, że nadanie w pierw Moniuszce, a później Bołotowiczowi dotyczyło późniejszych dóbr ziemskich Karpowicze - CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr 18, k. 11v-12 i nr 25 k. 11-19. F. I. Leontovič, *Akty litovskoj metriki*, t. 2, nr 704, s. 156-157; M. Dvornar-Zapolskij, *Akty litovsko-russkogo Gosudarstva*, t. I, nr 86, s. 109-110; Por. też AGAD Warszawa, Archiwum Publiczne Potockich (dalej cyt. APP) nr 15, s. 111. W 1519 r. trwał spór o dziesięcinę między plebanem dolistowskim a właścicielem Brzozowej Mordasem. Zob. MN Kraków, Bibl. Czart., nr 1777, s. 112. Po śmierci Mordasa Bołotowicza wdowa po nim *bojarynia* Pelagia Hryńkówna wyszła powtórnie za mąż za Karpia Józefowicza (Jesipowicza). Zmarła ona przed 1522 r. W tymże 1522 r. król potwierdził *dworaninowi* Karpowi Józefowiczowi posiadanie wójtostwa jatwieskiego i zabielskiego, kąt lasu i ziemię - *ostatok zabelskich volok* oraz młyn na rzece Brzozowej. Por. *Opisanie dokumentov i bumag...*, nr 125, s. 268. Por. CAADR Moskwa, F. 389, op. 1, nr. 12, k. 61-61v. W ramach gromadzenia dóbr w swym ręku królowa Bona dążyła do rewindykacji wójtostwa zabielskiego. Okazją do tego był fakt, że wdowa po Mordasie Bołotowiczu, powtórnie zamężna za Karpem nie miała z tym ostatnim dzieci. Postanowiono więc zakwestionować prawa, które w 1522 r. mocą królewskiego przywileju zyskał Karp. 14 II 1530 r. król wystosował list do Olbrachta Gasztołda wojewody wileńskiego, aby udał się *do bojaryna Karpa Esyfoviča o polożene listov na imene, kotoroe maet w povete hanjażskom*. Ostatecznie utrzymał się Karp przy tej własności 30 V 1532 r. Zygmunt Stary zatwierdził posiadanie wójtostwa zabielskiego Karpiejowi Józefowiczowi. - *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 [I]. (1380-1584). Užrašymų knyga I*, Vilnius 1998, nr 289, s. 70; AGAD Warszawa, APP 15, s. 92. Karpowicze były więc pierwotnie terytorium nadanym wójtowi zabielskiemu. To on przeprowadził akcję kolonizacyjną włości królewskiej i w nagrodę uzyskał to nadanie jako własność dziedziczną.
- 119 Właściciel Mikicina od 1493 r. Por. I. Kapica Milewski, *Herbarz*, s. 376. Nadanie Aleksandra zatwierdził w 1519 r. Mikołaj Radziwiłł - AN Wilno, F. 1, nr 64; R. Jąsas, s. 96, nr 231; *Opisanie ROVB*, t. III, nr 64, s. 6.
- 120 Właściciel Dzieciółowa. W 1536 r. Grzegorz Tarusa zaświadczał w procesie z Radziwiłłami. *Arch. sb.*, t. I, nr 18, s. 23.

Narew pomiędzy wsiami Nieciecie i Łazy kilka km na zachód od miasta Tykocina. W Łazach istniał most, zlikwidowany przez Olbrachta Marcinowicza Gasztołda, o czym wzmiankuje dokument z 1533 r.¹²¹ Wówczas dopiero gościniec poprowadzono przez Tykocin.

Akcję utworzenia odrębnej parafii w Tykocinie przeprowadził Jan Gasztołd, któremu 13 lutego 1433 r. wielki książę litewski Zygmunt Kiejstutowicz nadał dobra tykocińskie na własność, a nowa parafia obejmować miała cały obszar majątności gasztołdowskiej. Mimo zabiegów plebana wiskiego 25 października w dzień świętych męczenników Kryspina i Kryspiniana 1437 r. Gasztołd uposażył plebana tykocińskiego m.in. w plac nad Narwią, z drugiej strony cmentarza, ogród, dziesięcinę snopową od kmieci z Tykocina, Łopuchowa, Złotorii, folwarku Kulesze, Zdrodów (czyli Rzędzian), Radul i Rogowa, a także w grunty - 3 włóki ziemi na Tykocinie oraz obszar ziemi na Przechodowie. Później powstał tam folwark i wieś Popowlany, należące do plebanii tykocińskiej.

W zespole archiwalnym przechowywanym w Archiwum Państwowym w Białymstoku znajduje się spis dokumentów pergaminowych.¹²² Jeden z opisanych dokumentów, to akt biskupa płockiego z datą: 7 września 1434 roku. W spisie zaznaczono, że akt wystawiony został na prośbę plebana z Wizny.

Biskup płocki zatwierdzał inny bardzo stary akt wyznaczający granice Mazowsza i Litwy z 1358 r. Dokument pergaminowy rozgraniczenia wystawiony w Grodnie 14 sierpnia 1358 r. przez Kiejstuta księcia Litwinów, pana trockiego i grodzieńskiego za zgodą braci swoich Olgierda zwierzchniego księcia Litwy, Jawnuty, Koriata i Jerzego oraz bojarów zawierający układ z Siemowitem synem Trojdena księcia mazowieckiego o ustalenie granic między ziemiami Litwy i Mazowsza oraz potwierdzający to rozgraniczenie dokonane przez pełnomocników obu stron.

Oryginalny akt z 1358 r. zresztą zachował się również do dziś i znajduje się w Muzeum Narodowym w Krakowie w Bibliotece Czartoryskich (nr 307). Do Zbiorów Czartoryskich rękopis trafił z Biblioteki Tadeusza Czackiego, gdzie nosił sygn. 1. Dokument został opublikowany także drukiem w *Kodeksie Księstwa Mazowieckiego*, gdzie opublikowano go z transumptu z 1434 r.¹²³

Granica wyznaczona w 1358 r. (a potwierdzona w 1434 r. przebiegała rzekami: Netą, Biebrzą, Brzozówką, Czarną, Supraślą do ujścia Czaplinianki do Narwi. Była to nie tylko rubież Mazowsza i Litwy, ale jednocześnie rubież diecezji płockiej i powstałej w 1387 diecezji wileńskiej.

Głównym powodem aktu biskupa płockiego z 7 września 1434 r. - jak się wydaje była sprawa wydzielenia się dóbr Tykocin, pewnie właśnie w tym roku nadanych Gasztołdom w dziedziczne posiadanie. Do 1434 r. teren włości tykocińskiej

121 AGAD, Kapiciana, nr 64, s. 190-201.

122 AP Białystok, Kamera Prus Nowoschodnich, nr 155 A, k. 225.

123 *Kodeks Księstwa Mazowieckiego*, t. I, nr 80; *Iura Masoviae terrestria. Pomniki dawnego prawa mazowieckiego ziemskiego*, opr. J. Sawicki, t. I, Warszawa 1972, nr 16, s. 19-20.

należał do parafii wiskiej. Zaniepokojony usamodzielnieniem się włości tykocińskiej pleban wiski widocznie wówczas zwrócił się do biskupa płockiego o zatwierdzenie obszaru swojej parafii. Transumpt, z którego Lubomirski, wydawca Kodeksu Mazowieckiego zaczerpnął tylko treść aktu z 1358 r. zaginął. Zachował się jednak - wzmiankowany na wstępie wiele mówiący regest z 1798 r. w spisach archiwalistów przejmowanych w po III rozbiorze przez Prusaków w tzw. „Archiwum Polskim” wraz z Metryką Koronną. Spis ten wymienia dokument: „Grodnae. post Sanctae Laurenti 1358. Literae ratificationis concordiae occasione limitum terrae visnensis et districtus Grodnensis seu Masoviae et Lithuaniae inter praedicta Ducatus factae ubi specificantur praetera ad ecclesiam visnensem et ad Bona Tykocin.” Gasztołd po otrzymaniu dóbr tykocińskich chciał dla swej włości utworzyć odrębną parafię katolicką. Ostateczne ukonstytuowanie się parafii tykocińskiej nastąpiło wkrótce, w 1437 r., ale z aktu erekcyjnego parafii z 1437 r. wyraźnie widać, że kościół już w Tykocinie, a pleban posiada wcześniejsze uposażenie.

Historyczny obszar parafii tykocińskiej obejmował swym zasięgiem terytorium dóbr ziemskich Tykocin (w latach 1542-1664 starostwa tykocińskiego). W 1791 r. należały do niej miejscowości ponadto miejscowości położone na lewym brzegu rzeki Narwi: Babino, Bagienki, Broniszewo, Dobki, Hermany, Jezewo Nowe, Jezewo Stare, Kiermusy, Leśniki, Lipniki, Łopuchowo, Nieciece, Pajewo, Popowlany, Radule, Sanniki, Siekierki, Sierki, Stelmachowo, Złotorię. Łącznie parafia tykocińska obejmowała w końcu XVIII w. 29 wsi. Granica państwowa, którą w 1807 r. wytyczono wzdłuż rzeki Narwi spowodowała, że miejscowości na prawym brzegu rzeki przyłączono do parafii Trzcianne położonej już w granicach Imperium Rosyjskiego. W 1919 r. odłączono do parafii Złotoria wsie: Babino i Złotorię, a w 1987 r. do parafii Radule: Leśniki, Pajewo, Radule i Rzędziany. Pierwotnie do 1434 r. obszar ten przynależał do diecezji płockiej, później w latach 1434-1799 do diecezji łuckiej, w latach 1799-1818 do wigierskiej, 1818-1925 do sejneńskiej, a od 1925 r. do diecezji łomżyńskiej.

Najstarsza świątynia parafialna z 1437 r. „tykocińska” być może mieściła się gdzie indziej. Przechodowo-Popowlany to być może poprzednik Tykocina, gdzie pewnie usytuowany był też najstarszy kościół tykociński. W 1424 r., gdy lokowano miasto, widocznie (wzorem wielu mazowieckich miast) doszło do translokacji Tykocina na obecne miejsce. Wówczas to książę Janusz mazowiecki nadał przywilej na wójtostwo Piotrowi z Gumowa, a w 1425 r. na wzór miasta Łomży lokował miasto na prawie chełmińskim (wokół Starego Rynku). Dokument z 1437 r. stwierdzał, że kościół tykociński, który już istniał wcześniej nosił wezwania: Św. Trójcy, Św. Anny i Św. Mikołaja Biskupa. Na obszarze dóbr tykocińskich istniał ponadto w 1437 r. inny kościół we wsi Złotorii, bowiem na liście świadków fundacji kościoła w Tykocinie spotykamy obok Alberta plebana tykocińskiego również Andrzeja ze Złotorii. Kościół tam może powstał w 1392, gdy Janusz I książę mazowiecki wznosił zamek złotoryjski (spalony przez Krzyżaków w 1394 r.). Później kościół

tam nie był już wzmiankowany, a Złоторia aż do 1919 r. pozostawała w granicach parafii tykocińskiej.

Dla prowadzonych tu badań nad rycerstwem i drobną szlachtą ziemi bielskiej ważną obserwację dostarcza tradycja kultu maryjnego w Tykocinie. Wyjątkowym bowiem kultem w kościele bernardyńskim cieszył się wizerunek Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Zawieszony on był w latach 1749-1774 w ołtarzu głównym kościoła na Kępie Bernardyńskiej. Zdobiły go korony srebrne, pozłacane i srebrne wota. Pewnie to ten sam obraz, który zawieszony jest dziś w kościele Św. Trójcy, a który tradycja miejscowa określa jako Matka Boską Szlachecką, przy którym dawniej składała śluby szlachta z okolicznych wsi.

18 grudnia 1542 r. zmarł bezpotomnie Stanisław Gasztołd wojewoda trocki, jedyny syn Olbrachta wojewody i kanclerza litewskiego. Dobra tykocińskie prawem kaduka wraz z innymi majątnościami gasztołdowskimi spadły na króla Zygmunta I. Ten 15 czerwca 1543 r. darował je swemu synowi królowi Zygmunтови Augustowi. Przejmując kaduk po Gasztołdach król zobowiązywał się przestrzegać praw ziemian zamieszkałych na terenie tych dóbr ziemskich. Wspomina o tym wyraźnie w dokumencie z 24 października 1558 r. dla Matysa, Jana, Stanisława i Jurgiego Woydowiczów Makowskich, posiadających swoją ziemię w Lipnikach. Nadział ich Paweł Kotowski miernik starostwa tykocińskiego zajął pod nowy folwark królewski. Król pisał wówczas: bojar imieniem spadkowych inaczej mieć nie chcemy jedno po temu, jako i za panów tych, którym oni pierwej służyli, i po których nam te spadki przyszli bywało.¹²⁴

2. Powiaty suraski i brański w dobie władztwa Janusza I księcia mazowieckiego

Kiejstut, książę litewski wydał za mąż za księcia mazowieckiego Janusza I swą córkę Danutę. Aktem z 1 września 1391 r. Kiejstut nadał zięciowi, czyli księciu Januszowi ziemię drohicką z zamkami i powiatami drohickim, mielnickim, suraskim i bielskim. Zdarzenie to było poprzedzone małżeństwem ks. Janusza I z córką Kiejstuta Danutą oraz układem w Krewie w 1381 r. kładącym kres wojnom polsko-litewskim. Około 1416 r. Janusz utracił na rzecz Litwy ziemię drohicką i suraską, a następnie w 1426 r. okolice Tykocina.

W 1391 r. Władysław Jagiełło jako wielki książę litewski zrzekł się wieczyste na rzecz ks. Janusza I Mazowieckiego ziemi drohickiej z grodami: Drohiczyn, Mielnik, Suraz i Bielsk.¹²⁵ Janusz I podjął się bardzo intensywnej kolonizacji całego wschodniego Mazowsza, aż po rzekę Ełk i granicę krzyżacką. Zasiedlanie ziem południowych Podlasia rozpoczął w końcowych latach XIV w., aby po bitwie pod Grunwaldem rozpocząć przenoszenie osadników poza Narew, aż na sam skraj granic swego władania, w puszczy przy granicy krzyżackiej i litewskiej. Nadając po

124 AGAD, Kapicjana, nr 32, s. 583-584.

125 *Iura Masoviae Terrestria*, wyd. J. Sawicki, t. I, Warszawa 1972, s. 60-63.

10 włók, spowodował przeniesienie setek rodzin drobnego rycerstwa mazowieckiego z zachodniego Mazowsza na opustoszałe tereny nad Bugiem i Narwią.¹²⁶ I Halicka pisała: *Książęta pozbywali się głównie puszczy kresowych i błotnisk – terenów, które prócz łowów i barci żadnych nie dawały korzyści, gdyż nawet darowizna zapewniała dochód z ciężarów w naturze lub czynszu w gotowiznie. Szlachta zaś chętnie nabywała posiadłości na terenach zabezpieczonych już od zewnętrznych najazdów. Otrzymywała je pod warunkiem pełnienia posług według prawa polskiego lub niemieckiego przede wszystkim jednak udziału w wyprawach wojennych.*¹²⁷ Jedno z XVII-wiecznych źródeł pisanych twierdzi, że cała szlachta ziemi drohickiej i bielskiej miała przywileje od książąt mazowieckich.¹²⁸ Brak zachowanych aktów nadawczych Janusza I należy tłumaczyć późniejszym zastąpieniem jego dokumentów dokumentami wielkich książąt litewskich. J. Wiśniewski, badacz dziejów tego terytorium pisał: *Utraciwszy swe znaczenie dla ich posiadaczy, zaniedbane, przepadły.* Historyk ten przytacza na poświadczenie prawdziwości tego, znane z ziemi drohickiej nadanie ks. Janusza I z 1401 r. Korczewa Pretorowi z Brzęści z ziemi warszawskiej, który to akt został zastąpiony dokumentami wielkich książąt litewskich. Za rządów Janusza I na teren ziemi bielskiej napłynęła nowa fala osadnictwa mazowieckiego.

3. Nadania Witolda na osadnictwo rycerskie w ziemi bielskiej

Po kilkunastu latach Witold, jako wielki książę litewski odzyskał te terytoria i grody, także wschodnią część kasztelanii święckiej wraz ze Święckiem, a w roku 1425 zajął Tykocin z okolicą.¹²⁹ Witold nie usuwał mazowieckich osadników, potwierdził im nadania wystawiając nowe dokumenty. Zapewne też kontynuował osiedlanie Mazowszan, ale nie można ustalić czy jego znane dokumenty nadań dla Mazowszan są faktycznie pierwszymi dokumentami, czy tylko zastępującymi dokumenty mazowieckie. Jego następca na Podlasiu, ks. Michał Zygmuntowicz kontynuował tolerancyjną wobec Mazowszan politykę Witolda. W 1437 r. nadał Mazowszanom Rogowo nad Narwią.¹³⁰

Znane są daty dokumentów nadawczych, rzadko same akty nadań witoldowych:

Popławy	1416 r.
Bielszczyzny Stok	1426 r.

126 J. Wiśniewski, *Osadnictwo Wschodniej Białostocczyzny, geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne*, [w:] „Acta Baltico-Slavica”, t. XI, Wrocław 1977, s. 14-15.

127 I. Halicka, *Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostocczyzny*, Warszawa 1976.

128 AGAD, Metryka Litewska, IV, B 7, k. 295.

129 AGAD, Metryka Koronna, nr 3, k. 30v i 38; AGAD, Zb. Dok. perg., nr 815; *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV-XVI w.*, t. I, Warszawa 1918, nr 104 i 111; *Codex epistolaris Vitoldi, magni ducis Lithuaniae, 1376-1430*, wyd. A. Prochaska, Kraków 1882, cz. I-II; „*Monumenta Medii Aevi Historica*”, t. VI, nr 649.

130 AGAD, Metryka Koronna, nr 3, k. 249v.

Milewo	1429 r.
Łopuchowo	1430 r.
Toczyłowo	1428 r.
Szorce; Sikory; Kulesze; Kobylino	1421 r.
Buczyno	1422 r.
Czajki	1424 r.
Kruszewo	1422 r.

Później, po śmierci wielkiego księcia litewskiego Witolda akcją potwierdzeń prowadził wielki książę litewski Zygmunt Kiejstutowicz (zm. 1440). Za jego rządów wystawiono przywileje-nadania rycerskie:

Radule	1431 r.
Dworaki, Wojny	1435 r.
Kropiwnica	1436 r.

A kiedy później przejściowo Podlasie i ziemia bielska znalazły się znów w posiadaniu książąt mazowieckich od nich nadania rycerskie zyskały:

Mień	1441 r.
Daniłowo	1445 r.

Nawet w czasach wielkiego księcia Aleksandra Jagiellończyka spotykamy się z potwierdzeniami nadań, niewątpliwie jeszcze z końca XIV w.:

Liza
Warpechy.¹³¹

Akcji kolonizacyjnej księcia Janusza I, kontynuowanej przez książąt litewskich towarzyszył proces fundacji kościelnych na obszarze późniejszej ziemi bielskiej. W 1433 r. egzystują już parafie w Winnej, Pierlejewie i Topczewie, w 1442 jest kościół parafialny w Rudce.¹³²

Wsie mazowieckie przeważnie były osadami drobnego rycerstwa mazowieckiego, które rozradzając się zaludniało je coraz liczniej swym uboższym potomstwem. Później następowało tylko zagęszczanie się osadnictwa mazowieckiego wewnątrz terenów przez nie wcześniej zajętych. Przesuwanie się jego granicy dalej na wschód mogło następować tylko w sporadycznych wypadkach, przed wszystkim drogą zamiany gruntów między starostwami a drobną szlachtą. Także przez przyjmowanie praw chłopskich lub bojarskich Mazowszanie przenikali dalej na wschód i na północ. Już w XV w. ostatecznie ukształtowała się wschodnia, dość kręta granica osadnictwa mazowieckiego. Jego zwarty teren wytyczają następujące mazowieckie wsie: Falki-Filipy, Warpecy, Niewino Stare, Malinowo, Łubin, Pietrzykowo, Wiercień, Jakubowskie, Piotrowo-Krzywokoły, Malewice, Wiercień Wielki, Krasewicze, Korzeniówka, sady, Wierzchuca. J. Wiśniewski pisał: *W części o takim przebiegu granicy zdecydowało utrzymanie się zruszczonego osadnictwa dookoła grodów: Drohiczyn, Bielsk, Brańsk i Suraż*. Między Narwią a Supraślą zwraca uwagę grupa

131 Jabłonowski, *Podlasie*, s. 178.

132 J. Wiśniewski, *Osadnictwo Wschodniej Białostoczczyzny...*, s. 15-16.

mazowieckich wsi o wspólnej nazwie Borowskie. Władcy litewscy, aby umocnić swe panowanie na tych terenach, ciężących do Mazowsza, osadzili pod grodami i na szlakach głównych dróg pewną liczbę wsi bojarów, pochodzenia litewskiego i ruskiego. Pod Bielskiem tworzyły je wsie: Hryniewiczze, Bańki; pod Brańskiem: Kiersnowo, Poletyły, Szpaki i Szumki. Spora też grupę stanowiły wsie położone za Narwią koło Suraża: Chodory, Szerenosy, Zimnoch, Kościany, Ostasze, Oksztule, Hołówki, Borowskie-Makary, Leśna i może Horodniany. W XV w. przy drodze z Bielska do Grodna przez Narew powstały Hwozna-Ancuty, Iwanki, Saki, Rohozy i Żywkowo.¹³³

22 lutego 1501 roku sędzia bielski Piotr Łuba wyjednał u wielkiego księcia litewskiego - Aleksandra Jagiellończyka - przywilej ziemski zawierający nadanie prawa polskiego. Wcześniej taki sam przywilej otrzymała już sąsiednia podlaska ziemia drohicka. Przywileje te potwierdził w Wilnie w roku 1516 król Zygmunt I. Dozwolono posiadanie sędziów i podsądków, którzy sędzić mieli szlachtę bielską. Urzędników sądowych szlachta wybierała sama i sądziła się według prawa polskiego. Przywilej ten zastrzega jednak wyłączenie od ogólnych zwyczajów polskich a mianowicie:

Za darmo mają odbywać po 10 straż na zamku bielskim.

W czasie potrzeby większą liczbę ludzi dostarczyć.

Aljenacja dóbr na miejsce tylko za wiedzą panującego lub starosty, nabywca płaci dopustne.

Posag wdowy zwraca się tym, którzy ją wyposażyli.

Jeżeli idzie o rozgraniczenia, podziały, jeżeli ziemian zapożyczają Rusini, to wśród sędziów zasiada także i starosta.

Sam starosta ma prawo sędzić tylko w sprawach o rozbój, kradzież, nawet w domu, gwałty zadane kobiecie.

Od sędziego idzie apelacja do wielkiego księcia litewskiego.

W przywileju były ponadto przypisy o pszczołach, barciach, bydło, koniach i o innych sprawach regulujących życie gospodarcze.¹³⁴

Jeszcze w 1569 r., w czasie sejmu lubelskiego poseł podlaski, chorąży Mikołaj Bujno przedstawiał aspiracje szlachty podlaskiej: *Nie wątpimy też w tom, iż WMści pomożecie do tego, iż to niewolnictwo litewskie będzie z nas złożone, gdyż my dla wolności polskich dobrowolnie jesteśmy przystali.* W swej mowie chorąży podlaski podnosił również kwestię zwoływania sejmików. Siła oddziaływania możnowładców na sejmiki była ograniczona, a to oni blokowali unię.¹³⁵

Mimo, że w 2 połowie XV i w XVI w. następował rozwój fundacji nowych parafii (Brańsk, Boćki, Narew, Bargłów, Dolistowo, Knyszyn, Dobrzyniewo, Jasionówka, Trzcianne, Kleszczele, Niewodnica, Juchnowiec, Łubin, Turośń, Waniewo,

133 Tamże, s. 17-18.

134 J. Jaroszewicz, *Obraz Litwy*, cz. II, s. 52-53.

135 K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie za Aleksandra Jagiellończyka*, s. 61-62.

Pietkowo) trwała struktura kościelna, taka jak za czasów księcia mazowieckiego Janusza i wielkiego księcia litewskiego Witolda. Niewątpliwie ją potraktowano jako podstawę rejestru wojskowego z 1528 r. Ona też jest kanwą spisów 1565 i 1567, a nawet jeszcze rejestry podymnego z lat 1632-34 i 1635 porządkują podział administracyjny ziemi bielskiej według struktury 16 parafii:

1. Rajgród
2. Wyszonki
3. Domanowo
4. Dąbrówka Mała
5. Jabłoń
6. Kulesze
7. Topczewo
8. Wyszki
9. Bielsk (parafia ruska)
10. Płonka
11. Sokoły
12. Kobylin
13. Poświętne
14. Suraż
15. Tykocin
16. Goniądz

4. Szlachta bielska w połowie XVI w.

Podstawę wojska litewskiego stanowiło pospolite ruszenie.¹³⁶ Dla jego poznania niezwykle cenne są popisy wojska litewskiego. Do końca XV wieku pospolite ruszenie dość dobrze spełniało swe zadania militarne. Lecz w XVI wieku rycerz-szlachcic pod wpływem zmian społeczno-gospodarczych stawał się coraz słabszym wojownikiem i *przekuł miecz na lemiesz*. Szlachcic posiadający słabe uzbrojenie i wyszkolenie wolał zostać w domu, a nie iść na wojnę.¹³⁷

Zachowały się popisy wojsk litewskich, obejmujące też teren Podlasia, z 1528, 1565 i 1567 r. W spisie z 1528 r. tym zawarte są przede wszystkim liczby koni, które określone gniazda szlachty wystawiały na popis. W popisie tym cechą charakterystyczną było wystawienie konia przez grupę ziemian. Z tego też powodu w rejestrze wymieniano ich pod wspólnym mianem rodowym, i herbowym np. Bolesty, Zaręby, Trzaski, Cholewy. Spowodowane to było niewielką zamożnością

136 Próbę charakterystyki pospolitego ruszenia podjął S. Derehajtło, *Pospolite ruszenie ziemi bielskiej w 1565, 1567 roku*, Białystok 1998 (maszynopis pracy magisterskiej w Uniwersytecie w Białymstoku, pod kierunkiem profesorów S. Alexandrowicza i J. Maroszka).

137 H. Łowmiański, *Popisy wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego w. XVI jako źródło do dziejów zaludnienia*, [w:] „Mediaevalia. W 50. rocznicę pracy naukowej Jana Dąbrowskiego, Warszawa 1960, s. 425-435; Tenże, *Zaludnienie państwa litewskiego w wieku XVI. Zaludnienie w roku 1528*, Poznań 1998.

szlachty mieszkającej ziemię bielską. Ta zasada wspólnego wystawiania koni przez grupę ziemian zwanych *uczestnikami* lub z ruska *czasnikami* objęła po 1569 roku całe Wlk. Ks. Litewskie, ale już wówczas Podlasie i jego ziemia bielska pozostawały poza jego granicami.¹³⁸

Popis szlachty ziemi bielskiej z 1528 r.¹³⁹

1. parafia bielska

Skrzypki – 3 konie	Niewino Janowięta - 2 konie
Bolesty – 4 konie	Niewino Stare – 2 konie
Zawady – 4 konie	Niewino Jeżowskie – 0 koni
Pietrzykowo – 2 konie	Kamionka – 1 koń
Pietrzykowo Gołąbki – 2 konie	Niewino Popławskie – 4 konie
Parcewo – 2 konie	Niewino Leśne – 3 konie
Niewino Malinowskich – 3 konie	Niewino Borowe – 6 koni

2. parafia topczewska

Falki Filipy – 6 koni	Stare Koczmiery – 4 konie
Falki Włostki – 1 koń	Bagińskie Jakubowięta – 2 konie
Falki Klimontowięta – 1 koń	Bagińskie Tomkowięta – 1 koń
Falki Bartoszewięta – 1 koń	Pierzchały – 2 konie
Falki Godzięby – 1 koń	Treszczkowo – 3 konie
Falki Janowięta – 5 koni	Górka – 2 konie
Koczmiery Zdrojowskie – 2 konie	Gawiny – 2 konie
Koczmiery Wypychy – 2 konie	

3. parafia lubieńska

Dubowie – 1 koń	Budlewo – 4 konie
Koszewo – 1 koń	Gnatowo – 2 konie
Koszewo – 6 koni	Moskwino – 1 koń
Olszewskie – 2 konie	Topczewo – 4 konie
Warten – 2 konie	Łukawica – 5 koni
Łubin – 5 koni	Zalesie – 4 konie
Topczewo – 0 koni	Stare Olszewo, Nowe Olszewo – 1 koń

138 T. Wasilewski, *Pospolite ruszenie wojska polskiego i ziem zachodniej Litwy w XVI wieku (skrót referatu)*, [w:] *Drobna szlachta podlaska*, s. 12.

139 *Russkaja Istoričeskaja Biblioteka*, t. XXXIII, Litovskaja Metrika, Otd. I, cz. III, Petrograd 1915; A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. I, s. 183-222.

4. parafia wyszkowska

Sasiny Zakrzewskie – 2 konie	Łuczaje – 1 koń
Sasiny Ziemianie – 3 konie	Werpechy – 3 konie
Sieło Tworkowe – 3 konie	Rybały – 2 konie
Wyszki – 5 koni	

5. parafia kuleska

Kalinówka Trojanki – 3 konie	Gołasze Dubowe – 0 koni
Grodzkie – 5 koni	Gołasze Gorki – 2 konie
Litwiny – 2 konie	Gołasze Puszcza – 2 konie
Kulesze Rohitnice – 2 konie	Bukowo Choinki – 3 konie
Bukowo – 1 koń	Kalinowo Sułki – 3 konie
Gorki – 1 koń	Kalinówka Czinowskie – 1 koń
Bukowo, Piecki Chojany – 1 koń	Kurowskie – 1 koń
Wikowo Kulesze – 5 koni	Wróble – 2 konie
Kulesze – 1 koń	Buczyno – 1 koń
Biki – 1 koń	Rykosze – 1 koń
Gołasze, Mościska – 4 konie	

6. parafia sokołowska

Faszczce – 3 konie	Dworaki – 3 konie
Bruszewo – 4 konie	Pyrki – 4 konie
Sokoły Ruś – 3 konie	Kruszewo Markowięta – 2 konie
Sokoły i Kostełka – 2 konie	Kruszewo Warwelewęta – 2 konie
Bujnowo – 4 konie	Idyki – 4 konie
Riadu – 3 konie	Truskolasy Abramowięta – 4 konie
Snitna Noski – 2 konie	Truskolasy Wojtowięta – 2 konie
Pęże – 2 konie	Truskolasy Niwinko – 2 konie
Snitna Darczi – 2 konie	Truskolasy – 1 koń
Porośl Wojśławy – 4 konie	Fronki – 2 konie
Porośl Hłuchowce – 0 koni	Jamiołki Pietrowięta – 5 koni
Porośl Hriwicz – 2 konie	Jamiołki Mikołajewięta – 4 konie
Porośl ziem. Mikołajewięta – 3 konie	Jamiołki Kowale – 0 koni
Porośl Lubijewo – 0 koni	

7. parafia płońska

Jabłonowo – 2 konie	Rożki Trojany – 1 koń
Jabłonowo Kąty – 2 konie	Rożki Binki – 1 koń
Krzyżewo – 1 koń	Rożki Wojtkowięta – 2 konie
Rożki Janowięta – 4 konie	Rożki Włodki – 3 konie

Koziołki Płońskie – 2 konie
 Nowa Łupianka – 3 konie
 Stara Łupianka – 10 koni
 Płonka – 6 koni
 Osse – 1 koń
 Wojciechowo Rożki – 1 koń
 Rożki Szczepanowięta – 1 koń

Rożki Michałkowe, Leśne – 2 konie
 Rożki Chszczonowięta – 3 konie
 Zdrody – 7 koni
 Bojarowie Hryniewiczzy – 18 koni
 Bojarowie Rochowscy:
 Rochowo – 3 konie
 Opłot Włoczki – 2 konie

8. parafia kobylińska

Leśniewo – 2 konie
 Borkowo – 1 koń
 Makowo – 3 konie
 Kerzki – 1 koń
 Kucziny – 2 konie
 Fronki Ukurin – 1 koń
 Kuriny – 2 konie
 Fronki Ukurin – 1 koń
 Garbowo Stare – 2 konie
 Kłoskowo Swigonowięta – 1 koń
 Kłoskowo Mikołajowięta – 2 konie
 Stypułki Szymonowięta – 2 konie
 Stypułki Swiachowięta – 4 konie
 Stypułki Kozelki – 1 koń
 Pieszczaty Petrowięta – 2 konie
 Pieszczaty Stankowięta – 3 konie
 Pieszczaty Tosiki – 2 konie
 Wnory Augustynowięta – 8 koni

Wnory Grybkowięta – 3 konie
 Nose Grabowo – 3 konie
 Zalesie – 3 konie
 Sikory Tomkowięta – 1 koń
 Sikory Pawłowięta – 1 koń
 Sikory Jakuszowięta – 0 koni
 Sikory Mikołajowięta – 0 koni
 Sikory Petrowięta – 3 konie
 Sikory Bartkowięta – 1 koń
 Kruszewo – 2 konie
 Kulesze – 1 koń
 Kobylińskie – 5 koni
 Teszimowe – 1 koń
 Pohorełka – 1 koń
 Makowskie – 2 konie
 Kropilnica – 3 konie
 Fronki Chusteli – 2 konie
 Czajki – 5 koni

9. parafia jabłońska

Śliwowo – 2 konie
 Pietrowięta – 2 konie
 Moczydły – 1 koń
 Jabłońskie Jankowe – 3 konie
 Jabłoń Wojtkowięta – 9 koni
 Biskupki – 1 koń
 Jabłońskie Dębowe – 1 koń
 Wyspały – 1 koń
 Rykacze – 2 konie

Jabłońskie Markowięta – 1 koń
 Jabłońskie Uszeńskie – 1 koń
 Samson – 2 konie
 Oseńki – 1 koń
 Prusznka – 1 koń
 Sembory Andrejewięta – 2 konie
 Sembory Jadowięta – 1 koń
 Sembory Jakubowięta – 2 konie
 Kikołki – 1 koń

10. parafia dombrowska

Połązie – 3 konie
 Gierałty – 4 konie

Szepietowo Ławrynowięta – 1 koń
 Moczydły – 1 koń

Stawireje – 2 konie	Rzym – 2 konie
Szepietowo Mikołajewięta – 4 konie	Olszanka Włosty – 4 konie
Średnica – 5 koni	Lewki – 2 konie
Brzóska – 4 konie	Dołęgi – 3 konie
Mystki – 4 konie	Wojnowo – 7 koni

11. parafia suraska

Średnica – 3 konie	Berezowskie Pańków – 4 konie
Leszniaa – 0 koni	Berezowskie Szady – Kersz – 2 konie
Zimnochy – 4 konie	Łopienie – 4 konie
Zimnochy Susły – 3 konie	Derżków – 4 konie
Drozdy – 1 koń	Kamińskie Oteszki – 2 konie
Hołówki, Czeczkowo – 1 koń	Kamionka – 3 konie
Szironosy – 2 konie	Smirdygrochy – 5 koni
Chodory – 2 konie	Husowka – 8 koni
Borowskich Grykowo – 3 konie	Łapy Uhlewy – 1 koń
Borowskie Michały – 6 koni	Łapy Korczaki – 0 koni
Borowskie Szepiotki – 1 koń	Łapy Witowo – 2 konie
Borowskich Grzegorzewięta – 1 koń	Łapy Kwity – 1 koń
Borowskie Makary – 2 konie	Łapy Rochowe – 5 koni
Borowskie Wypychy – 3 konie	Łapy Kosmytki – 1 koń
Hołuby, Berezowskie Chszczony – 5 koni	Łapy Żakowe – 0 koni
Berezowskie Stare – 3 konie	Busicze – 2 konie
Berezowskie Matkowięta – 1 koń	Olędy – 3 konie
Berezowskie Antonew – 2 konie	Mierzwino Bartoszowięta, Mierzwino Jakszowięta – 5 koni

12. parafia wyszeńska

Wartele – 5 koni	Włosti – 4 konie
Wojciechy – 2 konie	Zaleśne Wyszeńskie – 2 konie
Kostrzy – 4 konie	Ripne – 2 konie
Wypychy Wyszonki – 2 konie	Żochy – 1 koń
Wyszonki – 3 konie	

13. parafia domanowska

Skłody – 2 konie	Koboszki – 3 konie
Krasowo – 6 koni	Skłody Szczepanowięta – 2 konie
Tłoczewo – 2 konie	Reźniki – 1 koń
Łopień – 0 koni	Markowo – 4 konie
Łopień Piekuty – 3 koni	Pietrasze – 3 konie
Piekuty Janowięta – 1 koń	Stara Pruszanka – 3 konie

14. parafia brańska

Brzeźnica – 2 konie
Popławy – 7 koni

Kalnica – 1 koń
Kiersnowo – 2 konie

15. parafia dołubowska

Berezińskie Janowięta – 2 konie
Berezińskie Wytrykusze – 1 koń
Wojeniec – 3 konie
Berezinica Chościanka – 1 koń

Pruszanka Baranki – 4 konie
Mień – 4 konie
Domanowo – 5 koni¹⁴⁰

W popisie wojska z 1565 r., szlachtę zapisywano już nie gniazdami lecz w większości z imienia i ojczestwa, np. *parafia domanowska, Piotr Stanisławowicz z Wólki Markowej; Piotr Martynowicz z Krasowa Cząstki*, itp. Podział administracyjny, który obowiązywał podczas zapisywania w popisie opierał się na kościelnych, katolickich podziałach parafialnych. Jednak brak konsekwencji by gniazdo rodowe było brane pod uwagę jako najważniejszy element podziału administracyjnego wewnątrz parafii. Taki sposób zapisywania był związany z niskim zaangażowaniem szlachty w pospolite ruszenie 1565 r. W XVI wieku zaczęły kształtować się nazwiska. W omawianym popisie znajdują się już pierwsze nazwiska np.: Jerzy Krasowski z Tłoczewa, Jakub Topczewski syn Piotra z Brzeźnicy.¹⁴¹ Nazwiska, które się pojawiają w popisie są związane z miejscowościami położonymi w Ziemi Bielskiej. Prawdopodobnie Jerzy Krasowski z Tłoczewa przybył do Tłoczewa z Krasowa i tam zamieszkał. Ze względu na swe pochodzenie został nazwany Krasowski. Początkowo nazywali go w ten sposób najbliżsi sąsiedzi, po pewnym upływie czasu przezwisko to utarło się w okolicy szlacheckiej, a potomkowie tego szlachcica nazywani byli również Krasowskimi. Stając na popis został zapisany z przezwiskiem jakie nosił w okolicy szlacheckiej i w ten sposób figuruje na liście popisu wojska litewskiego.

W 1565 roku cechą charakterystyczną wyposażenia bojowego szlachcica bielskiego był kaftan skórzany i oszczep. Tego rodzaju uzbrojenie występuje bardzo często w spisie z 1565 roku. Kaftan to skórzane okrycie tułowia, w pewien sposób chroniące ciało przed razami nieprzyjaciela. Oszczep – jeden z najstarszych typów broni drzewcowej, będący bronią myśliwską i wojenną, służący do rzucania, składający się początkowo tylko z zaostrego drzewca, później drzewca zaopatrzonego w kościany lub rogowy, następnie w brązowy i żelazny grot; w celu wzmocnienia nabijano drzewce oszczepu gwoździami oplatano skórą itp. Broń białą posiadał każdy stający się na zbiórkę obrony potocznej. Najczęstszym rodza-

140 A. Jabłonowski, Podlasie cz.I, str. 187-221

141 *Litovskaja Metrika, Otd. I, cz. III* [w:] „Russkaja Istoričeskaja Biblioteka”, t. XXXIII, Petrograd 1915.

jem uzbrojenia w 1565 roku był oszczep. Inne rodzaje broni nie występowały tak często jak oszczep i rohatyna. Natomiast broń palna występowała sporadycznie. Popis 1567 roku zmienia trochę rodzaj uzbrojenia. W uzbrojeniu ochronnym najczęściej jest kaftanów – 1230, reszta uzbrojenia występuje w dość nielicznym stopniu: przyłbic – 283, pancerzy – 203, zbroi – 22. Wzrosła natomiast liczba broni białej. Najwięcej jest oszczepów i rohatyn – 2887. Dość znaczny wzrost zarysował się natomiast w stanie posiadania mieczy – 1288 i kordów – 1695. Z broni palnej znaczną ilość stanowią rusznica – 82 i arkebuzy – 5. W 1565 r. na popis stało się 308 osób, natomiast w 1567 r. dziesięć razy więcej 3697 osób. Związane to było z sytuacją na terenie litewsko-moskiewskim oraz akcją propagandową króla Zygmunta Augusta związaną z wyprawą radoszkowicką.

Pospolite ruszenie szlachty było w powszechnej świadomości uznawane za istotny składnik sił zbrojnych. Na Litwie nosiło ono nazwę służby ziemskiej. Prawo nakazywało wystawienie jednego jeźdźca na 8 służb. Ustawa Zygmunta I o służbie i opłacie wojennej z 1529 roku nakazywała:

1. Kto ma 700 służb powinien stawić 100 pachołków konno i zbrojno.
2. Kto ma 400 służb powinien stawić 50 pachołków.
3. Kto z bojarów posiada 80 służb – jedzie sam z dziesięcioma konnymi, jeżeli posiada 40 służb jedzie sam z pięcioma konnymi, jeżeli posiada 8 służb jadzie sam.
4. Kto by nie miał 8 służb jedzie sam w miarę możliwości.
5. Z panów duchownych i świeckich z 8 służb jeden pachołek dobry w sukni barwistej, pancerzu, przyłbicy, z mieczem oraz z drzewcem, z proporcem; koń o wartości 4 kop groszy.
6. Szlachta uboga, poddani gospodarscy nie mający swoich ludzi wszyscy mają odbywać służbę i jechać wedle przemożenia swojego.
7. Ze sług putnych, domowników i z podlaskich służb włócznych, wszyscy również jak i z ludzi ciągłych mają odbywać służbę wojskową wedle ustawy ziemskiej.
8. Wyjęte są od tej służby miasta panów i szlachty oraz ich bojarowie i sługi dworne mające swe domostwa.¹⁴²

W 1528 roku zdolności mobilizacyjne pospolitego ruszenia Wlk. Ks. Litewskiego szacowano na 24 000, a w 1567 r. 28 000 walczących z czego 3 700 piechoty.¹⁴³ Po 1566 roku wprowadzono nowy podział administracyjny Wlk. Ks. Litewskiego. Zmniejszono również wymiar służby wojskowej. Ustawy z 1566 i 1567 wymagały od właściciela ziemskiego aby z każdych (proporcjonalnie zwiększanych) 9, 10, 11 służb poddanych stawił 1 konia.¹⁴⁴

142 A. Jabłonowski, *Podlasie*, cz. II s. 200.

143 *Tradycje polityczne w dawnej Polsce*, W. Majewski, *Wojsko i służba żołnierska*, s. 220.

144 J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław 1992, s. 114.

Przyglądając się zestawieniom pospolitego ruszenia ziemi bielskiej widać, że pomimo zmniejszania się wymiaru służby wojskowej nie zmniejszyła się siła obrony ziemskiej, a nawet wzrosła z 24 000 w 1528 roku do 28 000 w 1567 roku. Jeśli chodzi o rodzaj wojska w jakim służyła szlachta bielska to była przeważnie jazda. Zdarzało się także, że szlachcica nie było stać na konia, stawał więc pieszo z lichym uzbrojeniem. Przeważnie jednak szlachcic starał się stawać na koniu. Związane to było z mentalnością szlachty wśród której panowało przekonanie iż szlachcic to przede wszystkim jeździec. Dlatego najczęściej pieszo stawała szlachta zagrodowa której nie było stać na wystawienie konia. Dość często występuje to na Podlasiu i Mazowszu. Jeśli chodzi o broń palną to była ona rzadkością w uzbrojeniu szlachty obrony potocznej w omawianym okresie. Świadczyło to o pewnym zacofaniu w sposobie uzbrojenia szlachty bielskiej połowy XVI wieku.

W uzbrojeniu szlachty bielskiej zaznaczyły się znaczne wpływy ruskie. Charakterystyczną bronią ruską bardzo często używaną przez omawianą szlachtę był łuk i rohatyna. Łuk albo sahadjak to ręczna broń miotająca będąca jedną z najstarszych typów broni. Łuk składa się z drewnianego lub rogowego pręta zwanego łączyskiem oraz cięciwy służącej do miotania strzał poprzez siłę nagromadzoną w cięciwie napinającej łączysko. Drugim rodzajem broni powszechnie stosowanym była rohatyna. Rohatynę w formie długiej dzidy o grocie początkowo zaopatrzoną u dołu w kolec, używano jako broń myśliwską i bojową. Od schyłku XVI wieku znana z terenów Litwy gdzie związana była z osiadłymi tam Tatarami.¹⁴⁵ Wpływy ruskie w uzbrojeniu bielszczan mają swoje przyczyny w: ubóstwie szlachty bielskiej której nie było stać na drogi ekwipunek bojowy więc opierała się na tańszym rynsztunku, a takim był niewątpliwie łuk i rohatyna. W składzie pocztów bojowych było wielu chłopów pochodzenia ruskiego, którzy wyposażeni byli w broń do której tradycyjnie byli przywiązani. Na czele niektórych pocztów stali rotmistrzowie pochodzenia ruskiego, którzy mogli narzucić swym towarzyszom kozacki styl walki.¹⁴⁶ Uzbrojenie pospolitaków było anachroniczne. Oprócz wspomnianych wcześniej sahadjaków występowały kordy, miecze i oszczepy. O ile miecz jest bronią powszechnie znaną to kord jest mniej rozpowszechniony w powszechnym nazewnictwie broni. Kord jest to średniowieczna, zachodnioeuropejska plebejska broń sieczna w formie długiego noża charakteryzująca się prostą lub krzywą głownią, zawsze jednosieczny oraz rękojeścią z okładzinami nitrowymi poprzecznie do trzpienia głowni. W XVI w. nazwa stosowana również na określenie dużego sztyletu. Oszczep jest jedną z najstarszych typów broni drzewcowej, będący bronią myśliwską i wojenną służącą do rzucania, składającą się początkowo tylko z zaostrego drzewca, później z drzewca zaopatrzonego w kościany lub rogowy, następnie w brązowy i żelazny grot; w celu wzmocnienia nabijano drzewca oszczepu często

145 W. Kwaśniewicz, *Sto słów o broni białej*, s. 103.

146 M. Plewczyński, *Szlachta podlaska w wojsku polskim za ostatnich Jagiellonów*, [w:] „Studia Podlaskie”, t. 3, Białystok 1991, s. 19.

gwoździami, oplatano skórą dla wzmocnienia uchwytu. W uzbrojeniu ochronnym przeważały skórzane kaftany, w mniejszym stopniu występowały zbroje. Jest to uzbrojenie ochronne występujące rzadko wśród bielszczan. Bardziej powszechnym elementem ochronnym była przyłbica i napierśnik. Przyłbica wywodziła się ze średniowiecza i służyła do ochrony głowy przed ciosami nieprzyjaciela. Napierśnik jest częścią konstrukcyjną zbroi, wykutą z jednego płata blachy stalowej w postaci ochrony piersi.¹⁴⁷

Broń ochronna typu przyłbica, napierśnik czy inne elementy zbroi stanowiły niewielki element uzbrojenia pospolitaków. Przeważnie szlachta stawiała na miejsce zbiórki w kaftanie niekiedy z tarczą. Broń palna występowała bardzo rzadko w uzbrojeniu pospolitaków. Przeważały rusznice oraz z rzadka arkebuz. Rusznica to jeden z typów długiej ręcznej broni palnej o długiej lufie początkowo bez zamka. Staropolska nazwa ciężkiej broni palnej wywodzącej się od czeskiego słowa rucnice. Arkebusz jest lekką bronią palną z zamkiem kołkowym o kalibrze 10 mm. Broń pospolitaków bielskich można podzielić następująco:

1. broń: oszczep, rohatyna, łuk, rusznica, arkebusz, siekiera, kord. Miecz, 2. „uzbrojenie obronne” kaftan, zbroja, napierśnik, przyłbica, tarcza.

Jerzy Ochmański dokonał podziału uzbrojenia pospolitego ruszenia litewskiego w 1567 r.

Lp.	Rodzaj uzbrojenia	Liczba zbrojnych	% ogółu
1.	Broń ręczna: kord, szabla, miecz	2219	25,6
2.	Broń drzewcowa: rohatyna, oszczep, drzewce	7236	83,4
3.	Broń obuchowa: siekiera, topór	142	1,6
4.	Broń miotająca: łuki (sahajdaki)	459	5,3
5.	Broń palna: rusznica, arkebuz	341	3,9
6.	Tarcze	521	6,0
7.	Hełmy, przyłbice, szyszaki	1751	20,2
8.	Zbroje metalowe	1600	19,1
9.	Kaftany skórzane	1081	12,4

Zastanawiające są sposoby zapisania szlachty bielskiej podczas popisów 1565 i 1567 r. Pierwszy z nich, z 1565 roku był sporządzony przez Michała Koledę, natomiast drugi popis z 1567 roku przez Stefana Jakimowicza. Sposób zapisywania w 1565 roku wyglądał w ten sposób, że pod nazwą parafii występowały nieustyste-

matyzowane nazwiska szlachciców wraz z nazwami gniazda rodowego z którego przybyli na popis. W 1567 roku nie zastosowano podziału wewnątrz parafii tylko rejestrowano przybyłych jednego dnia pochodzących z tego samego okręgu administracyjnego pochodzących z różnych gniazd rodowych pod nazwą parafii z której przybyli. Pospolitalicy przybywający na miejsce zbiórki rejestrowani byli pod datą przybycia. Popis 1565 roku jest popisem niezbyt obszernym i może to było powodem takiego sposobu zapisywania. Podczas popisu z 1567 roku zmienia się sposób zapisywania. Rejestrowano szlachtę dzieląc ją na parafie podobnie jak w popisie z 1565 roku, a także w obrębie parafii dzielono szlachtę na gniazda rodowe. Istnieje więc różnica między sposobami zapisywania obu spisów. Różnica polega na wyodrębnieniu gniazd rodowych w 1567 roku podczas gdy w popisie dwa lata starszym nie istnieje wyodrębnienie gniazd rodowych. W obu popisach stosowano podobną zasadę. Przy każdym imieniu pisano imię ojca tzw. ojczestwo np. Marcin Stanisławowicz, Sebastian Janowicz itp. Pojawiają się także pierwsze nazwiska. Związane one były z wykonywanym zawodem, gniazdem rodowym lub przewziskiem. Niejednokrotnie w spisie pojawia się notatka: wystawił najemcę. Często też zdarza się że zamiast zobowiązanego do służby w obronie ziemskiej stawał jego syn.

W popisach zapisane jest to następująco: Rafał Mikołajewicz – wystawił syna.

W obu popisach występują również kobiety. Są to wdowy, które z racji powinności wynikającej z ustawy ziemskiej są zobligowane do służby wojskowej. Jako że są kobietami same nie stawiają się na miejsce zbiórki, natomiast wyposażają i stawiają w zastępstwie sługę lub draba. Nieraz wystawieni przez nie wojownicy dołączają się do innych pocztów prowadzonych przez znamienitszych szlachciców. W popisie znajdują się też notatki na podstawie których można dowiedzieć się z jakich majątności poszczególne wojowniki odbywa służbę wojskową. Na tą powinność składały się majątności leżące na ziemiach należących do kilku gniazd rodowych.

Wiele parafii zapisywano razem np. bielska i wyszkowska, rajgrodzka i tykocińska, brańska i tykocińska.

W popisie z 1567 roku występuje także niezbyt liczna grupa Tatarów knyszynskich – ok. 11 – uzbrojonych przeważnie w kaftany, łuki i miecze oraz kordy. Nie jest wyodrębniona żadna z grup bojarskich tak jak jest to w popisie z 1528 roku gdzie zapisano tą grupę jasno pod hasłem bojarowie hryniewiccy.

Na podstawie tych że spisów można określić także status majątkowy szlachty, status społeczny a także zaangażowanie bielszczan w sprawy polityki króla Zygmunta Augusta. Z przedstawionych spisów można wywnioskować, że gros szlachty zamieszkującej ziemię bielską to szlachta niezamożna, broniąca się jednak przed wpływami magnaterii litewskiej. W 1567 roku bardzo aktywnie włączyła się w wyprawę radoszkowicką, a związane to było z polityką króla Zygmunta Augusta.

Szlachcic bielski miał swoje korzenie na Mazowszu. Będąc w obrębie państwa litewskiego ciążył ku Koronie Polskiej starając się za wszelką cenę zachować swoją odrębność prawną i niezależność od magnaterii litewskiej. Niezwykle silnie szlachta grodu bielskiego dążyła ku ściślejszej Unii Polski z Litwą oraz inkorporacji całego Podlasia do Korony. Na tle zapisów obrony potocznej z pozostałych części Wlk. Ks. Litewskiego Podlasie wyróżnia się zapisywaniem każdego szlachcica z imienia i gniazda rodowego. Na innych ziemiach Litwy szlachta, bojarowie stawali w pocztach panów litewskich i nie byli wymieniani odrębnie. Szlachcic bielski, mimo że był biedny w skutek czego i lichy uzbrojony jednak starał się sumiennie wypełniać obowiązki wynikające z ustawy ziemskiej na rzecz powinności wojskowej.

Aneks 1**Popis wojska 1528 r.**

Źródło:

1. Russkaja Istoričeskaja Biblioteka, t. XXXIII, Litovskaja Metrika, Otd. I, cz. III, Petrograd 1915 r.
2. A. Jabłonowski, Podlasie, cz. 1, Warszawa 1908, s. 183-222.

1. parafia bielska

Skrzypki – 3 konie	Niewino Janowięta - 2 konie
Bolesty – 4 konie	Niewino Stare – 2 konie
Zawady – 4 konie	Niewino Jeżowskie – 0 koni
Pietrzykowo – 2 konie	Kamionka – 1 koń
Pietrzykowo Sołubki – 2 konie	Niewino Popławskie – 4 konie
Parcewo – 2 konie	Niewino Leśne – 3 konie
Niewino Malinowskich – 3 konie	Niewino Borowe – 6 koni

2. parafia topczewska

Falki Filipy – 6 koni	Stare Koczmiery – 4 konie
Falki Włostki – 1 koń	Bagińskie Jakubowięta – 2 konie
Falki Klimontowięta – 1 koń	Bagińskie Tomkowięta – 1 koń
Falki Bartoszewięta – 1 koń	Pierzchały – 2 konie
Falki Godzięby – 1 koń	Treszczkowo – 3 konie
Falki Janowięta – 5 koni	Górka – 2 konie
Koczmiery Zdrojowskie – 2 konie	Gawiny – 2 konie
Koczmiery Wypychy – 2 konie	

3. parafia lubieńska

Dubowie – 1 koń	Budlewo – 4 konie
Koszewo – 1 koń	Gnatowo – 2 konie
Koszewo – 6 koni	Moskwino – 1 koń
Olszewskie – 2 konie	Topczewo – 4 konie
Warten – 2 konie	Łukawica – 5 koni
Łubin – 5 koni	Zalesie – 4 konie
Topczewo – 0 koni	Stare Olszewo, Nowe Olszewo – 1 koń

4. parafia wyszkowska

Sasiny Zakrzewskie – 2 konie	Wyszki – 5 koni
Sasiny Ziemionie – 3 konie	Łuczaje – 1 koń
Sieło Tworkowe – 3 konie	

Werpechy – 3 konie
Rybałty – 2 konie

5. parafia kuleska

Kalinówka Trojonki – 3 konie	Gołaszce Dubowe – 0 koni
Grodzkie – 5 koni	Gołaszce Gorki – 2 konie
Litwiny – 2 konie	Gołaszce Puszcza – 2 konie
Kulesze Rohitnice – 2 konie	Bukowo Choinki – 3 konie
Bukowo – 1 koń	Kalinowo Sułki – 3 konie
Gorki – 1 koń	Kalinówka Czinowskie – 1 koń
Bukowo, Pieowskie Choinka – 1 koń	Kurowskie – 1 koń
Wikowo Kulesze – 5 koni	Wróble – 2 konie
Kulesze – 1 koń	Buczyno – 1 koń
Baki – 1 koń	Rykosze – 1 koń
Gołaszce, Mostiska – 4 konie	

6. parafia sokołowska

Faszce – 3 konie	Dworaki – 3 konie
Bruszewo – 4 konie	Pyrki – 4 konie
Sokoły Ruś – 3 konie	Kruszewo Markowięta – 2 konie
Sokoły i Kostelka – 2 konie	Kruszewo Warwelewięta – 2 konie
Bujnowo – 4 konie	Idyki – 4 konie
Riadu – 3 konie	Truskolasy Abramowięta – 4 konie
Snitna Noski – 2 konie	Truskolasy Wojtowięta – 2 konie
Pęże – 2 konie	Truskolasy Niwino – 2 konie
Snitna Darczy – 2 konie	Truskolasy – 1 koń
Porośl Wojsławy – 4 konie	Fronki – 2 konie
Porośl Hłuchowce – 0 koni	Jamiołki Pietrowięta – 5 koni
Porośl Hriwicz – 2 konie	Jamiołki Mikołajewięta – 4 konie
Porośl ziem. Mikołajewięta – 3 konie	Jamiołki Kowale – 0 koni
Porośl Lubijewo – 0 koni	

7. parafia płońska

Jabłonowo – 2 konie	Koziołki Płońskie – 2 konie
Jabłonowo Kąty – 2 konie	Nowa Łupianka – 3 konie
Krzyżewo – 1 koń	Stara Łupianka – 10 koni
Rożki Janowięta – 4 konie	Płonka – 6 koni
Rożki Trojany – 1 koń	Osse – 1 koń
Rożki Binki – 1 koń	Wojciechowo Rożki – 1 koń
Rożki Wojtkowięta – 2 konie	Rożki Szczepanowięta – 1 koń
Rożki Włodki – 3 konie	Rożki Michałkowe, Leśne – 2 konie

Rożki Chszczonowięta – 3 konie
 Zdrody – 7 koni
 Bojarowie Hryniewiczzy – 18 koni

Bojarowie Rochowscy:
 Rochowo – 3 konie
 Opłot Włoczki – 2 konie

8. parafia kobylińska

Leśniewo – 2 konie
 Borkowo – 1 koń
 Makowo – 3 konie
 Kerzki – 1 koń
 Kucziny – 2 konie
 Fronki Ukurin – 1 koń
 Kuriny – 2 konie
 Fronki Ukurin – 1 koń
 Garbowo Stare – 2 konie
 Kłóskowo Swigonowięta – 1 koń
 Kłóskowo Mikołajowięta – 2 konie
 Stypułki Szymonowięta – 2 konie
 Stypułki Swiachowięta – 4 konie
 Stypułki Kozelki – 1 koń
 Pieszczaty Petrowięta – 2 konie
 Pieszczaty Stankowięta – 3 konie
 Pieszczaty Tosiki – 2 konie
 Wnory Augustynowięta – 8 koni

Wnory Grzybkowięta – 3 konie
 Nose Grabowo – 3 konie
 Zalesie – 3 konie
 Sikory Tomkowięta – 1 koń
 Sikory Pawłowięta – 1 koń
 Sikory Jakuszowięta – 0 koni
 Sikory Mikołajowięta – 0 koni
 Sikory Petrowięta – 3 konie
 Sikory Bartkowięta – 1 koń
 Kruszewo – 2 konie
 Kulesze – 1 koń
 Kobylińskie – 5 koni
 Cieszymowe – 1 koń
 Pohorełka – 1 koń
 Makowskie – 2 konie
 Kropilnica – 3 konie
 Fronki Chusteli – 2 konie
 Czajki – 5 koni

9. parafia jabłońska

Śliwowo – 2 konie
 Pietrowięta – 2 konie
 Moczydły – 1 koń
 Jabłońskie Jankowe – 3 konie
 Jabłoń Wojtkowięta – 9 koni
 Biskupki – 1 koń
 Jabłońskie Dębowe – 1 koń
 Wyspały – 1 koń
 Rykacze – 2 konie

Jabłońskie Markowięta – 1 koń
 Jabłońskie Uszeńskie – 1 koń
 Samson – 2 konie
 Oseńki – 1 koń
 Prusznka – 1 koń
 Sembory Andrejewięta – 2 konie
 Sembory Jadowięta – 1 koń
 Sembory Jakubowięta – 2 konie
 Kikołki – 1 koń

10. parafia dombrowska

Połazie – 3 konie
 Gierałty – 4 konie
 Szepietowo Ławrynowięta – 1 koń
 Moczydły – 1 koń
 Stawireje – 2 konie

Szepietowo Mikołajowięta – 4 konie
 Średnica – 5 koni
 Brzóska – 4 konie
 Mystki – 4 konie
 Rzym – 2 konie

Olszanka Włosty – 4 konie
Lewki – 2 konie

Dołęgi – 3 konie
Wojnowo – 7 koni

11. parafia suraska

Średnica – 3 konie
Lesznia – 0 koni
Zimnochy – 4 konie
Zimnochy Susły – 3 konie
Drozdy – 1 koń
Hołówki, Czeczkowo – 1 koń
Szironosy – 2 konie
Chodory – 2 konie
Borowskich Grykowo – 3 konie
Borowskie Michały – 6 koni
Borowskie Szepiotki – 1 koń
Borowskich Grzegorzewięta – 1 koń
Borowskie Makary – 2 konie
Borowskie Wypychy – 3 konie
Hołuby, Berezowskie Chszczony – 5 koni
Berezowskie Stare – 3 konie
Berezowskie Matkowieęta – 1 koń
Berezowskie Antonew – 2 konie

Berezowskie Pańków – 4 konie
Berezowskie Szady – Kersz – 2 konie
Łopienie – 4 konie
Derżków – 4 konie
Kamińskie Oteszki – 2 konie
Kamionka – 3 konie
Smirdygrochy – 5 koni
Husowka – 8 koni
Łapy Uhlewy – 1 koń
Łapy Korczaki – 0 koni
Łapy Witowo – 2 konie
Łapy Kwity – 1 koń
Łapy Rochowe – 5 koni
Łapy Kosmytki – 1 koń
Łapy Żakowe – 0 koni
Busicze – 2 konie
Olędy – 3 konie
Mierzwino Bartoszowieęta,
Mierzwino Jakszowieęta – 5 koni

12. parafia wyszeńska

Wartele – 5 koni
Wojciechy – 2 konie
Kostry – 4 konie
Wypychy Wyszonki – 2 konie
Wyszonki – 3 konie

Włosti – 4 konie
Zaleśne Wyszehskie – 2 konie
Ripne – 2 konie
Żochy – 1 koń

13. parafia domanowska

Skłody – 2 konie
Krasowo – 6 koni
Tłoczewo – 2 konie
Łopień – 0 koni
Łopień Piekuty – 3 koni
Piekuty Janowieęta – 1 koń

Koboszki – 3 konie
Skłody Szczepanowieęta – 2 konie
Reźniki – 1 koń
Markowo – 4 konie
Pietrasze – 3 konie
Stara Pruszancka – 3 konie

14. parafia brańska

Brzeźnica – 2 konie

Popławy – 7 koni

Kalnica – 1 koń

Kiersnowo – 2 konie

parafia dołubowska

Berezińskie Janowięta – 2 konie

Berezińskie Wytrykusze – 1 koń

Wojeniec – 3 konie

Berezinica Chościanka – 1 koń

Pruszanka Baranki – 4 konie

Mień – 4 konie

Domanowo – 5 koni¹⁴⁸

Aneks 2

Raków, 9 lipca 1565 r.

Popis pospolitego ruszenia ziemi bielskiej 1565 r.

Źródło:

Russkaja Istoričeskaja Biblioteka, t. XXXIII, Litovskaja Metrika,
Otd. I, cz. III, Petrograd- 1915 roku.

Rejestr popisu wojska gospodarskiego Wlk. Ks. Litewskiego. Które popisywało się zbierając się i popisując w Rakowie w roku narodzenia Syna Bożego 1565, miesiąca lipca dnia 9 za hetmaństwa i sprawy jego miłości pana Mikołaja Radziwiła woj. trockiego hetmana najwyższego Wlk. Ks. Litewskiego starosty mereckiego dzierżawcy lidzkiego i sumilskiego. A popisywało to wojsko przede mną Michałem Gregoriewiczem Koledą, służebnikiem JKM.

1. Parafia domanowska												
Lp.	Gniazdo rodowe	Imię i Imię Ojca	Uzbrojenie								Inne wiadomości	
			Koń	Kaftan	Oszczep	Przyłbica	Zbroja	Łuk	Szabla	Pancerz		Tarcza
1.	Krasowo Wielkie Częstki	Daniel Kalinksztowicz	1	1	1							
2.	Markowo Wólka	Piotr Stanisławowicz	1	1								
3.	Krasowo Wielkie Częstki	Piotr Martynowicz	1	1	1							
4.	Tarkowo	Salomon	2		2	2				2	2	Jan Markowski, syn Józefa sam zbrojny jako dowódca.
	Brzózki	?	3		3	3				3	3	
	Łopienie	?	1		1	1				1	1	
5.	Łopienie	Paweł Matysowicz	1		1	1				1		
6.	Piekuty	Stanisław Janowicz	1	1	1							
7.	Echlówy ¹⁴⁹	Marcin Jakubowicz	1	1	1							

149 Nazwa trudna do umiejscowienia przypisana tak jak figuruje w oryginale.

4.	Chojony Piecowskie	Kalist Stanisławowicz	1	1	1													
5.	Kulesze Podlipne	Mikołaj Matysowicz	1		1	1							1					
6.	Kulesze Wykno	Szymon Pietrowicz	1	1	1													
7.	Czarnowo Byki	Andrzej Augustynowicz	1	1	1													
8.	Kalinowo Solki	Marcin Serafinowicz	1	1	1													
9.	Kalinowo Trojanki	Wit Trojanowicz	1	1	1													
10.	Wrobel Wypychy	Stanisław Buczyński s. Stanisława	1	1	1													
11.	Kulesze Litewka	Marcin Matysowicz	2	2	2													
12.	Kulesze Podlipne	Jan Stanisławowicz	1	1	1													
13.	Grodzkie	Mikołaj Stanisławowicz	1	1	1													
14.	Grodzkie	Walenty Michałowicz	1	1	1	1							1					
15.	Grodzkie	Wincenty Abramowicz	1	1	1													
16.	Grodzkie	Jan Matejewicz	1	1	1													
17.	Chomiejakowo ?	Marcin Józowicz	1	1	1													
18.	Kolosy Mostki	Paweł Mikołajewicz	1	1	1								1					
19.	Kolosy	Abram Stanisławowicz	1	1	1													
20.	Kolosy	Grzegorz Augustynowicz	1	1	1													
21.	Kolosy Borki	Bartosz Jakubowicz	1	1	1													
22.	Kulesze	Konstanty Pawłowicz	1	1	1													
23.	Kolosy	Jakub Kuszewski syn Mikołaja	1		1				1									
24.	Kolosy Dęby, Wola Mostycze	Andrzej Wawrzyncewicz	4		4								1					
	Razem								3	1	0	0	5	0	0			

6. Parafia kobylińska									
1.	Wnory	Jan Matejewicz	1	1	1				1
2.	Wnory	Wiesław Zygmuntowicz	1	1	1				
3.	Wnory	Stanisław i Wiesław	1	1	1				
4.	Gajki	Jan Adamowicz	1	1	1				1
5.	Gajki	Rafał Wawrzyńcowski	1	1	1				
6.	Makowo	Paweł Józłowicz	1	1	1				
7.	Kropiwnica	Marcin Andrzejewicz	1	1	1				
8.	Kropiwnica	Sebastian Franek	1	1	1				
9.	Kierzki	Stanisław Wawryniewicz	1		1	1			1
10.	Piszczaty	Jan Lenartowicz	2	1	2				1
11.	Garbowo Nowe	Jan Mikołajewicz	1	1	1				
12.	Franki Dąbrowa	Mateusz Jurewicz	1	1	1				
13.	Kłoski	Andrzej Janowicz	1	1	1				
14.	Garbowo	Jan Stanisławowicz	1	1	1				
15.	Kłoski	Marcin Józłowicz	1	1	1				
16.	Sikory Janowięta	Mikołaj Wawryniewicz	1	1	1				
17.		Michał Jakubowicz	1	1	1				
18.		Franciszek Biernatowicz	1	1	1				
19.	Marlo	Adam Stanisławowicz	2	1	2				1
20.	Kurzyny	Jan Augustynowicz	1	1	1				
21.	Wnory	Maciej Wawryniewicz	1	1	1				
22.	Czesymi	Piotr Jakubowicz	1	1	1				
23.	Makowo	Andrzej Matysowicz	1	1	1				
24.	Wnory	Stanisław Jakubowicz	1	1	1				
25.	Kobylin	Michał Wojtakowicz	1	1	1				

36.	Niewodnica Nargielowszczyzna ¹⁵⁰	Fronc Sokołowski s.Piotra	1	1					1	1				
	Razem		39	30	38	6	2	1	1	8	0	0		

8. Parafia płońska														
1.	Osse	Stanisław Hosowski ¹⁵¹	5		5	5					5			podkomorzy bielski
2.	Osse	Matys Matysowicz	1		1	1					1			
3.	Osse	Baltazar Skwarek ¹⁵² s.Mikołaja	3		3	3					3			
4.	Osse	Matys Adamowicz	1		1	1								
5.	Zdrody	Wojciech Andrejewicz	1		1	1								
6.	Zdrody	Piotr Markowicz	1		1	1								
7.	Płonki	Jan Pietrowicz	2	2	2									
8.	Płonki Matyski	Stanisław Pietrowicz	1		1	1								
9.	Płonki	Matys Sebastianowicz	1	1	1									
10.	Roszki Bienki	Jan Mikołajewicz	1	1	1									
11.	Łupianka Stara	Mateusz Augustynowicz	2	1	2	1								
12.	Łupianka	Szymon Grygoriewicz	1	1	1									
13.	Łupianki	Stanisław Markowicz	1	1	1									
14.	Łubjanki	Marcin Stanisławowicz	1	1	1									
15.	Płonki Kozły	Piotr Wojciechowicz	1	1	1									
16.	Łupianka Nowa	Mikołaj Augustynowicz	1	1	1									
17.	Jabłonowo Kąty	Szczęsny Mikołajewicz	1	1	1									

150 Koło Juchnowca Kościelnego.

151 Konie: 2 z Dąbrówki, 1 z Ossego, 1 z Kruszewa, 1 z Kramkówki; Stanisław Hosowski (Stanisław Skwarek Gąsowski). Otrzymał nominację na podkomorzego ziemi bielskiej 12.05.1547 r. Po jego śmierci na urząd otrzymał nominację Teofil Brzozowski 29.03.1569 r. – *Por. Urzędnicy podlascy...*, s. 47-48, nr 121-124.

152 Konie: 1 z Ossego, 1 z Kramkówki, 1 z Jałonnej.

18.	Jabłonowo Kąty	Sebastian Matejewicz	1	1	1													
19.	Roszki	Augustyn Mikołajewicz	1	1	1													
20.	Kruszewo	Stanisław Mojżeszowicz	1	1	1													
21.	Łubjanka Nowa	Marcin Stanisławowicz	1	1	1													
22.		Stanisław Janowicz	1	1	1													
23.	Chrzczony	Mikołaj Szczepanowicz	1	1	1													
24.	Ziemjonki	Michał Kojerchowicz	1	1	1													
25.	Łupjanka Stara	Stanisław Janowicz	1	1	1													
26.	Łupjanka Nowa	Maciej Martynowicz	1	1	1													
27.	Roszki	Paweł Matysowicz	1	1	1													
	Razem		35	21	35	10	4	0	0	9	0	0						

9. Parafia suraska i poświęceńska																					
1.	Niewodnica	Stanisław Mikołajewicz	2		2	2												2			
2.	Kożany	Hanna Porycka	6	6	6	6													urzędniczka – Lewickie		
3.	Borowskie	Jakub Mikołajewicz	1		1	1												1			
4.	Borowskie	Marcin Jakubowicz	1		1	1												1			
5.	Wojcieszki	Wojciech Tomkowicz	1		1	1												1			
6.	Kamieńskie Wiktory	Ławryn Stanisławowicz	1		1	1												1			
7.	Strabla	Mikołaj Artechowski	4			4												4	4	4	wojski bielski
8.	Pietkowo Turek	Wojciech Martynowicz	1		1	1												1			
9.	Broszewo Motyskowiony	Paweł Wojciechowicz	1	1	1																
10.	Łupień Grochy	Jan Stanisławowicz	1		1	1												1			

11.	Niewodnica Sietrzewitowska	Urban Szestykowski	1	1	1															pacholek na koniu
12.	Niewodnica Korycka	Arnolf Uchański ¹⁵³	7		6	7				7	7	1								wojewoda płocki
13.	Gąsówka	Marcin Jakubowicz	1	1	1	1														
14.		Szymon Wojtuchowicz ¹⁵⁴	6		6		6													
15.		Grzegorz Klimontowicz ¹⁵⁵	2		2		2													
16.	Borowskie	Jakub Michajłowicz	1	1	1															
17.	Borowskie	Grzegorz Stanisławowicz	1		1		1													
18.	Szerenosy	Wojciech Matysowicz	1		1	1				1										
19.	Chodory	Matys Szczepanowicz	2		2		2													1 z Czatków
20.	Leśna	Mateusz Michajłowicz	1		1		1													
21.	Grochy	Bartosz Jakubowicz	1		1	1				1										
22.	Horodniany	Stanisław Pawłowicz	1	1	1															
23.	Ostasze	Tropej Grysiewicz	1				1	1												
24.	Brzozowo Koronki	Józef Martynowicz	1	1	1															
25.	Łapy Węgle	Michał Wojtuchowicz	1		1		1													
26.	Łapy Wity	Wawrzyniec Serafinowicz	1	1	1															
27.	Łapy Rechy	Rafał Mikołajewicz	1		1		1													
28.	Łapy Wity	Adam Matysowicz	1	1	1															
29.	Grochy	Stanisław Matysowicz	1		1	1				1										
30.	Gołębzie	Zuzanna Jurewa, wdowa	1		1	1														pacholek na koniu
31.	Brzozowo Chrzczony	Marcin Rafałowicz	1	1	1															

153 Z opieki nad dziećmi nieboszczyka Porecka – urzędnika bielskiego z Niewodnicy Koryckiej.

154 Konie: 3 z Turoсна, 3 z Wyszonk i Runy.

155 Konie: 1 z Brzozowa, 1 z Pokuratowszczyzny.

16.	Falki	Szymon Bartoszewicz	1	1	1								
17.	Łukawica	Dorota Pawłowa	1	1	1			1					
18.	Topczewo	Grzegorz Pawłowicz	1	1	1								
19.	Topczewo, Ostrówek, Moskwini	Bartosz Stanisławowicz	2	1	2								
20.	Falki	Paweł Michajłowicz	1	1	1								
21.	Liza	Stanisław Rutel	4		4			4	4	4			
22.		Baltazar Werbowski, rotmistrz JKM	1						1	1			Pacholek, za brata Jana z Krasowa Tłoczewa
23.	Łukawica	Andrzej Łukasiewicz	1	1	1								
	Razem		29	11	24	10	7	0	0	10	5	5	

11. Parafia wyszyńska													
1.	Kostry	Katarzyna Kostrowa, wdowa, c. Klementa	1	1	1								
2.	Kostry Stare	Jan Matysowicz	2	2	2								
3.	Zalesie Wyszonki	Rozmus Grzegorzewicz	1	1	1								
4.	Wyszonki	Zofia Wyszewska c. Baltazara	2	2	2								
5.	Wyszonki Włosy	Jan Martynowicz	1	1	1			1					
6.	Kostry	Melchior Janowicz	1	1	1			1					
7.	Kostry Byzie	Augustyna Stanisławowna	1	1	1								
8.	Warele	Szczęśny Janowicz	1	1	1			1					
9.	Warele	Jan Pawłowicz	1	1	1			1					
10.	Stare Zalesie	Andrzej Stanisławowicz	1	1	1								
11.	Wyszonki	Mikołaj Lenartowicz	2	1	2			1					

12.	Repliszki	Walenty Janowicz	1		1	1				1		
13.		Andrzej Pawłowicz ¹⁵⁶	2		2		2					
	Razem		17	2	17	5	10	0	0	5	0	0

12. Parafia goniądzka i tykocińska												
1.	Głęboki Stok, Niewiarowo	Cherubin Pieski	3		3	3				3		
2.	Roszkowo Szeslistowo	Dorota	1		1	1				1		
3.	Rokowo	Paweł Markowicz	1	1	1							
4.	Rybaki	Krzysztof Mikołajewicz	2		2		2					
5.		Andrzej Alekszejsin ¹⁵⁷	4	1	4		3					
6.	Białosuknie	Paweł Mikołajewicz	2		2	2				2		
7.	Moniuszki	Szymon Janowicz	1			1		1		1		
8.	Kramkówka	Mikołaj Łukaszevicz Skwarek	2		2	2				2		
9.	Kramkówka	Stanisław Andrzejewicz	3		3		3					
10.	Sikory	Mikołaj Janowicz	1	1	1							
11.	Magnusze	Wojciech Janowicz	1	1	1							
12.	Dziękonie	Eljasz Łukaszevicz	1	1	1							
13.	Pisanki	Stanisław Grzegorzewicz	1		1	1				1		
14.	Mońki	Stanisław Mikołajewicz	1		1	1				1		
15.	Sobieszki	Małgorzata Szymanowa	1	1	1							
16.	Kuleszki	Piotr Janowicz	1		1	1				1		
17.	Milewo	Paweł Martynowicz	1	1	1							
18.	Strzeżewo	Marcin Sieklucki	1		1	1				1		

156 Konie: 1 z Wyszonek Wojciechów, 1 z Chochów.157 Konie: 2 z Mronków, 1 z Bogusz, 1 z Kulesz.

19.	Mońki	Bartosz Janowicz	1	1	1													
20.	Jaworówka	Szczęśny Jurewin	1				1	1										
21.	Szorce Cibarzewo	Jan Walentyłowicz	3		3		3											
22.	Dobki	Jan Wnuczek	2		2		2											1 koń od swoich poddanych
23.	Bajki	Stanisław Wojciechowicz	2		2		2											Pod jego dowództwem wystawiono 2 konie w zbroi z oszczepem z [Z]Blutowa i Wyszowatego
24.	Bajki	Anna Wojciechowa	1	1	1													
25.	Bajki	Barbara Janowa	1	1	1													
26.	Koleśniki	Worbicki Tataryn	1	1	1													Syn z Suchej Nereśli
27.	Wiszowate	Jan Jakubowicz	1		1		1											
28.	Wiszowate	Matys Szymonowicz	1		1		1											
29.	Wiszowate	Konstanty Mikołajewicz	1	1	1													
30.	Woskowicze	Małgorzata Janowa	1		1	1				1								
31.	Rzędziany Drogwino, Talwin	Hieronim Stanisławowicz	3	1	3		2											
32.	Babino	Stanisław Broniszewicz	1	1	1													
33.	Kulesze	Szczęśny Martynowicz	1	1	1													
34.	Kulesze	Krzyszyna Martynowa	1	1	1													
35.	Aki	Paweł Wojciechowicz	1	1	1													
36.	Nieciecz	Szczepan Markowicz	1	1	1													
37.	Komarów	Matys Serafinowicz	1	1	1													
38.	Łazy	Książ Tomasz Martynowicz	1		1	1												
39.	Wroceń	Stanisław i Piotr	2	1	2		1											
40.	Aki	Paweł Tomkowicz	1	1	1													
41.	Kuczyn	Andrzej Szcwanicz	1		1	1				1								

42.	Mikicin	Jan Sławski	2			2				2		
43.	Oldaki	Jerzy Kukowski s. Marka	1		1	1				1		
	Razem		61	21	57	19	21	2	0	18	0	0

13. Parafia rajgrodzka i trzciannańska												
1.	Toczyłowo	Stanisław Seniecki s. Hieronima	1	1	1	1						
2.	Szelistowo	Paweł Janowicz	1		1		1					
3.	Kosówka	Jakób Wojciechowicz	1		1		1					
4.	Szelistowo	Walenty Jaronimowicz	6	2	6		4					
5.	Toczyłowo	Szczęśny Mikołajewicz	1	1	1							
6.	Krewo Małe	Piotr Reszka s. Stanisława	4	2	2							
7.	Krewo Wielkie	Tolczek Kukowski s. Jerzego	1	1	1							
8.	Kulaki	Łukasz Bartyniewicz	2		2					2		
9.	Karwowo	Ławryn Michałowicz	1	1	1							
	Razem		18	8	16	1	6	0	0	2	0	0

14. Parafia pietkowska												
1.		Paweł Jakubowicz Piotr Wawrzyńco- wicz	2		2	2				2		
	Razem		2	0	2	2	0	0	0	2	0	0

15. Parafia działkowska												
1.	Brzeziny Siedleckie	Stanisław Adamowicz	2		2		2					
	Razem		2	0	2	0	2	0	0	0	0	0

16. Parafia dołubowska												
1.	Kaletyckie	Jan Kaletucki	4		4	4				4		
	Razem		4	0	4	4	0	0	0	4	0	0

Szumki	Jan Marecki	1		1			1		1		
Szumki	Abram Wysowaty	1					1		1		
	Michał Sumkowski	1	1						1	Stuga	
Skrzypki	Adam Stanisławowicz	1					1		1		
	Andrzej Janowicz	1							1	1	
Skrzypki	Łukasz	1					1		1	1	
	Grzegorz Sumkowski	1	1						1	1	
	Jakub Brostyński	1	1		1				1	1	
Warpechy i Pietrzykovo	Jaromir Warpech	1	1						1	1	
	Lenart Bartoszewicz	1	1						1	1	
	Jan Zaleski	1					1		1	1	
Olszanica	Andrzej	1					1		1		
	Jan Pietrzykowski	1	1								
Warpechy	Andrzej Matfiejewicz	1					1				
	Wojciech Bardech	1	1						1	1	sluga
	Paweł Mikołajewicz Pietrzykowski	1	1				1		1		
	Wojciech Pietrzykowski s. Mikołaja	1	1				1		1		
	Jan Pietrzykowski s. Macieja	1	1				1		1		
	Paweł Dirzek	1	1		1				1		
	Paweł Pietrzykowski	1	1		1				1		
	Andrzej Pietrzykowski	1	1						1		
	Jerzy Pietrzykowski	1	1	1					1		
	Bartosz Pietrzykowski	1	1	1					1		
	Jan Pietrzykowski	1	1						1		
	Mikołaj Pietrzykowski	1	1						1		

Werpechy	Jan Pawłowicz	1					1				1
Werpechy	Stanisław Pawłowicz	1	1								1
Werpechy	Marcin Stanisławowicz	1		1				1			1
	Mikołaj Janowicz	1	1								1
	Stanisław Jakubowicz						1				1
	Stanisław Matujewicz	1					1				1
	Wojciech Lenartowicz									1	1
	Tomasz Matujewicz	1								1	1
Werpechy	Michał Andrejewicz	1	1	1						1	
	Jan Matysowicz										1
	Łukasz Mikołajewicz	1								1	1
	Urszula Stanisławowa, wdowa	1					1				stuga
Werpechy	Michał Stanisławowicz	1	1	1						1	1
	Jerzy Stanisławowicz	1	1				1				1
Sasiny	Jan Stanisławowicz	1								1	1
Koszewo, Kalinówka, Sasiny, Perchały Kosowo	Marcin	1									stuga
Sasiny	Szczęśny Maciejewicz										1
	Kacper Andrejewicz	1								1	
Sasiny	Jakub Kalinowski	1	1				1				
	Krzysztof Janowicz	1		1						1	
	Piotr Łukaszewicz	1		1						1	
	Wiesław Łukaszewicz	1		1						1	

	Lukasz Stepanowicz	1	1						1	
	Matys Stepanowicz					1				
	Paweł Jakubowicz	1								
	Matys Pawłowicz	1							1	Synowiec
	Jan Pawłowicz								1	1
	Matys Wawrynłowicz								1	
	Jan Wawrynłowicz									1
	Wojciech Mikołajewicz								1	
	Jan Łukaszewicz	1	1						1	Syn
	Andrzej Andrzejewicz	1								Sługa
	Wojciech Janowicz	1				1				
	Grzegorz Janowicz					1				Syn
Wity	Jan Sebastianowicz								1	
Łuczaje	Michał Michałowicz								1	Syn
Sasiny	Andrzej s.Zygmunta								1	
Sasiny	Lenart s.Jakuba	1							1	
Sasiny	Matys s.Stanisława	1				1				
Sasiny	Stanisław s.Szymona	1							1	
Popławy, Koczmiery	Aleksander Popławski	1	1						1	1
Koczmiery	Krzysztof									1
	Mikołajowa (wdowa)	1								1
Popławy	Paweł Janowicz								1	
Pietrzykowo	Michał Janowicz	1	1			1				1
	Adam Janowicz	1	1			1				1
	Michał Jakubowicz	1	1			1				1

	Mikołaj Janowicz	1	1																1	1	
	Jan Stanisławowicz	1	1																1	1	
	Stanisław Stanisławowicz	1	1																1		
	Stanisław Michałowicz	1	1																1		
	Jan Jakubowicz	1		1																1	
	Andrzej Michałowicz	1	1																1		
	Piotr Jakubowicz	1																	1		
	Jan Stanisławowicz	1	1					1													
	Michał Matfiejewicz	1																	1		
	Michał Łukaszewicz																			1	
	Stanisław Mikołajewicz																		1	1	
	Stanisław Jurewicz	1																	1	1	
Zowale	Marcin Jurewicz	1	1																1	1	
	Augustyn Pietrzykowski																			1	Sługa
Niewino Leśne, Niewino Borowe, Stara Bieś, Bolesty, Olszanica, Popławy, Malinowo	Sebastian Matfiejewicz	1	1																	1	
	Grzegorz Kowal	1	1					1												1	
	Adam Gregoriewicz	1	1					1												1	
	Adam Kirskow	1																	1	1	
	Maciej Stepanow s.Jakuba	1						1												1	
	Jarosław Pawłowicz																		1	1	
	Jerzy Wojciechowicz																		1		
	Dorota Stanisławowa (wdowa)	1	1																	1	Sługa

Bolesty	Matys Stanisławowicz									1	1	
Bolesty	Adam Wojtechowicz										1	
Bolesty	Grzegorz Kazimierowicz									1		
	Matys Mikołajewicz	1								1		Syn
Niewino Stare (cała wieś)	Jerzy Mikołajewicz	1				1						
Malinowo	Wawrzyniec Rafałowicz	1									1	
Niewino Popławy	Marcin Jakubowicz	1		1					1	1	1	
Niewino	Stanisław Jakubowicz	1				1						
Niewino	Bartosz Mikołajewicz	1				1						
Niewino	Piotr Jakubowicz									1		
Bolesty	Maciej Stanisławowicz									1		
Malinowo	Matyj Michałowicz										1	
Niewino	Matyj Andrzejewicz										1	
Olszanica	Łukasz Janowicz	1	1							1	1	
Olszanica	Maciej Machorowicz	1				1					1	
Olszanica	Wojciech Jakubowicz	1				1					1	
Olszanica	Jan Jakubowicz	1	1			1					1	
Olszanica	Jan Michałowicz	1	1								1	
Zakrzewo, Tworki	Józef Bartoszewicz	1								1		
	Jan Wojciechowicz	1				1						
	Wojciech Janowicz	1				1					1	
	Sebastian Janowicz	1		1		1						
	Maciej Stanisławowicz	1				1						Syn
	Matej Janowicz	1	1			1					1	

	Mieszko Tymochwiejewicz	1	1							1	
	Jakub Puchowski	1						1		1	
Łuczbów	Jacko Bołfut	1									1
Łuczbów	Ostapko Androniewicz	1	1							1	
Łuczbów	Żdan Chajrunik s.Iwana	1	1								1
Bańki	Iwan Gryniewicz	1									1
	Iwan Bańkowski	1									1
	Marek Stecko z bratem Iwanem	1	1								1
	Misko Słoma	1	1							1	1
	Kuniec Romanowicz	1	1							1	1
	Maksym Semikowicz							1			1
	Stecko Mojsicz	1						1			1
	Andrzej Kuncewicz	2	2							2	1
Ostasze	Łukasz Ostapkowicz	1	1					1			1
Biała	Maciej Pietkowicz	1	1					1			1
Biała	Jusko Grygoriewicz	1	1					1			1
	Żdan Gryniewicz	1	1					1			
	Jasko Mechowicz	1						1	1		1
Biała	Makar Paszkowicz	1						1			1
	Oleksza Żadeńska	1	1					1			1
	Marek Żadeński	1	1					1			1
Biała Hoźna	Olesza Kaledina	2	2					2			2
Biała Hoźna	Gryc Jachowicz	1	1					1			1
	Anton Koncewicz										1
Biała	Iwan Markowicz	1	1					1			1
Biała	Wasko Wawryncowicz	1	1							1	1
Biała	Longin Prokowicz	1								1	1
Biała	Kóz Waskowicz	1	1							1	1

	Miszko Truchowicz	1	1					1				1	
	Piotr Michałowicz							1				1	
	Sieńko Iwanowicz							1				1	
	Chwetko Seliwonowicz	1	1					1				1	
	Mosiej Seliwonowicz	1										1	1
	Artisz Sieńkow	1						1				1	syn
	Jeremiej Kuzmík	1										1	1
	Andrzej Michałowicz	1						1				1	
	Ostapko Machowicz											1	
	Klim Stepanowicz	1						1				1	
	Siergiej Awchimowicz	1	1					1				1	zięc
	Jacko Tymoszewicz	1	1					1				1	
Widanica, Bańki	Nestor Bońkowski	1			1			1					
Hryniewiczze	Timosz Jurewicz							1					
Hryniewiczze	Jarosz Kuzewicz							1					
	Sieńko Timosiewicz	1	1					1				1	
Hryniewiczze	Piotr Iwanowicz	1	1		1			1				1	
Biała, Hryniewiczze	Wasko Oleksin	1										1	
Hryniewiczze	Marcin Panowicz	1										1	
Hryniewiczze	Daszko Kgobjetowicz											1	
Hryniewiczze	Hbedor Minkowicz	1										1	
Widowo	Pieszko Łunkiewicz	1			1			1				1	
Widowo	Ławryn Iwanowicz	1										1	
Widowo	Wawrys Chodków	1						1	1			1	syn
Hożna	Iwan Timoszewicz	1						1	1				
Hożna	Andrzej Ustjanowicz	1	1								1	1	1
Ostasze	Senko Tropijewicz	1	1								1		Syn

Ostasze, Hożna	Kit Karpowicz	1								1	
Hożna	Chac Daniłowicz	1					1				1
	Prokop Mattiejewicz	1								1	
Hożna	Żak Tropenja	1							1		
	Macko Jackowicz									1	1
Hożna	Jacko Andrejewicz	1								1	1
Sioło Sakowskich	Eljasz Sakowski s. Siemiona	1		1			1	1	1		
	Wasko Sakowicz s.Siemiona	1	1				1				1
	Jacko Sakowicz										1
	Chwetko Petrowicz	1	1				1				1
	Chwetko Semenowicz	1	1				1				1
	Nestor Chryniewicz	1	1				1				1
	Lewoń Józkowicz	1	1				1				1
	Sidor Timoszewicz	1					1				1
	Joachim Andrejewicz	1					1				1
	Jacko Andrejewicz	1	1				1				1
	Sierko Iwanowicz	1	1				1				1
	Stepan Iwanowicz	1					1				1
	Wasko Jószkowicz	1	1				1				1
Hryniewiczze	Marko Kalikszowicz	1		1			1			1	1
Biała, Hożna	Łukasz Oleksin	1								1	1
Kleszczele	Jerzy Morduszewski	1	1			1			1	1	1
Hożna	Truchon Chwetkowicz									1	1
Hożna	Segeń Klakow	1	1							1	1
Widowo	Iwan Andrejewicz	1					1			1	1
Sieheń	Joachim Waskowicz	1		1			1	1		1	

Truskolasy Olszyna	Paweł Mikołajewicz	1											1	1	
	Stanisław Martinowicz	1	1										1		
	Wojśław Niemirczin	1											1	1	
	Maciej Froncowski Jamiełka	1											1	1	
	Maciej Petrowicz	1											1	1	
	Piotr Bartoszewicz	1											1	1	
	Marcin Bartoszewicz	1											1	1	
	Stepan Petrowicz	1	1											1	
	Andrzej Niemirycz	1	1										1	1	
	Józef Niemirycz	1											1	1	
	Stanisław Bartoszewicz	1											1	1	
	Michał Petrowicz	1											1	1	
Truskolasy Niwisko	Wojciech Matejewicz	1					1							1	
Truskolasy Olszyna	Augustyn Bartoszewicz	1					1							1	
	Marek Wawryniewicz													1	
	Jan Bernatowicz	1											1	1	
	Florian Janowicz	1											1	1	
	Paweł Janowicz	1											1	1	
	Zygmunt Matejewicz	1											1	1	
	Sobiach Matejewicz	1											1		Syn Jan
	Mateusz Bartoszewicz	1											1	1	
	Marcin Stanisławowicz	1											1	1	
	Sobiach Lenartowicz	1											1	1	
	Andrzej Salomonowicz	1											1	1	
Truskolasy Niwisko	Bartosz	1					1							1	

	Wojciech Abramowicz	1				1				1
	Jan Skrowicz									1
	Mikołaj Janowicz	1				1				1
	Maciej Janowicz	1							1	1
	Wawrzyniec Janowicz	1				1				1
Rejk	Jaromir Matwiejewicz	1		1						1
	Wojciech Matwiejewicz	1	1	1						
	Maciej Augustynowicz	1							1	1
	Stanisław Pawłowicz								1	1
	Paweł Zacharjaszowicz									1
	Jan Zacharjaszowicz	1								1
	Stanisław Augustynowicz	1								1
	Jan Augustynowicz									1
Truskolasy Olszyna	Mikołaj Wawryncowicz	1							1	
Truskolasy Olszyna	Wawrzyniec Matfiewicz	1							1	1
Truskolasy Olszyna	Marcin Stepanowicz	1		1					1	
Truskolasy Olszyna	Michał Jakubowicz	1	1	1						
Truskolasy Olszyna	Fronc Jakubowicz	1							1	1
Truskolasy Olszyna	Tomek Jakubowicz	1							1	1
Truskolasy Olszyna	Marcin Jakubowicz	1				1				1
	Wiesław Froncewicz	1				1				
	Jan Walentynowicz	1		1					1	
Truskolasy Olszyna	Augustyn Abramowicz	1							1	1

	Wojciech Petrowicz	1								1	
	Jan Michałowicz	1								1	
	Sebastian Michałowicz	1								1	
	Piotr Markowicz										1
Truskolasy Olszyna	Łukasz Janowicz			1							1
	Marcin Tomkowicz	1	1				1				1
Truskolasy Niwisko	Mikołaj Tyborowicz Truskolaski	1	1								
Niwisko Truskolas	Kalikszt Aleksiejewicz	1	1								1
Niwisko Truskolas	Maciej Andrejewicz	1								1	
Truskolas	Piotr Matejewicz	1	1								1
Truskolas Olszyna	Kszysztof Janowicz										1
Truskolas	Jan Markowicz	1									1
Truskolas Olszyna	Wojciech Stanisławowicz						1				1
Truskolas Olszyna	Marcin Stepanowicz	1								1	
Truskolas	Jakub Wojtechowicz		1								1
Truskolas	Jan Stepanowicz	1									1
Truskolas, Olszyna	Sebastian Janowicz	1	1								1
Noski, Bujny, Racibory, Rzące	Szymon Jakubowicz	1	1				1				1
	Jan Wojtechowicz	1	1				1				1
Noski	Bartosz Jakubowicz	1	1				1				1
	Salomon Wawryniewicz	1	1				1				1
	Wojciech Abramowicz	1	1				1				1
	Niemir Łukaszewicz	1	1				1				1

	Stanisław Łukaszewicz	1	1					1					1	
	Fronc Łukaszewicz	1	1					1					1	
Racibory	Paweł Mikołajewicz	1	1										1	
	Jan Stanisławowicz	1	1					1						
	Wojciech Pawłowicz	1	1					1						
	Andrzej Jurewicz	1	1					1					1	
	Jan Matejewicz	1	1					1					1	
	Baltazar Zacharjuszowicz							1						Od ojca
Noski	Stanisław Stepanowicz	1						1					1	
	Sebastian Biskupowicz	1						1					1	
	Maciej Martinowicz	1	1					1						
	Mikołaj Biernatowicz	1	1					1						
	Marcin Petrowicz							1						
Rzące	Maciej Serafinowicz	1	1					1					1	
	Jan Mikołajewicz	1						1					1	
	Zygmunt Mikołajewicz	1						1						
	Salomon Andrejewicz	1	1					1						
	Stanisław Dorżek	1						1					1	Syn
Racibory	Mikołaj Stanisławowicz	1		1									1	
Racibory	Jakub Stanisławowicz	1	1					1					1	
Racibory	Mikołaj Andrejewicz	1										1	1	
Racibory	Piotr Andrejewicz	1											1	Sługa
Bujny	Maciej Szymonowicz	1						1					1	
Bujny	Szczęśny Janowicz	1						1					1	

Bujny	Brykcy Janowicz	1						1					1
Bujny	Wojśław Martinowicz	1	1					1					
Bujny	Józef Martinowicz							1					1
Rzące	Wawrzyniec Mikołajewicz	1	1									1	1
Rzące	Stefan Józefowicz	1	1		1							1	1
Rzące	Stanisław Wawryncowicz												1
	Stanisław Andrejewicz	1	1									1	1
Rzące	Stanisław Tomkowicz	1										1	1
Rzące	Szczęśny Jakubowicz	1	1									1	1
Rzące	Wawrzyniec Szczęśnowicz	1								1		1	1
Rzące	Adam Tomkowicz	1										1	1
Racibory	Wawrzyniec Janowicz	1										1	1
Racibory	Wojciech Tomkowicz	1										1	1
Racibory	Jan Michałowicz	1	1									1	1
Racibory	Wawrzyniec Michałowicz							1					
Racibory	Maciej Stanisławowicz	1	1									1	1
Racibory	Jan Andrejewicz												1
Noski	Paweł Stepanowicz												1
	Mojżesz Stepanowicz	1	1					1					1
	Olbacht Niemirczin	1	1										1
Noski	Wawrzyniec Matejewicz	1						1					
Noski	Marek Serafinowicz	1						1					
Noski	Dobrogost Wawryncowicz	1						1					1
Racibory	Kazimierz Niemirycz	1						1					1

Racibory	Gabriel Stepanowicz	1										1		
Racibory	Teofil Stepanowicz	1										1	Wraz ze służą	
	Maciej Bernatowicz	1										1		
	Kazimierz						1							
Bujny	Stanisław Pawłowicz											1		
Dworaki, Drągi, Franki, Dworaki Pikaty, Penzy	Piotr Dworak	1			1			1	1			1	Sługa	
	Paweł Matfiejewicz	1						1				1		
	Jerzy Matfiejewicz	1						1				1		
Penzy	Mikołaj Markowicz	1	1					1				1		
Penzy	Michał Markowicz	1						1				1		
Penzy	Katarzyna Janowa (wdowa)	1	1					1						
	Wawrzyniec Prechodeń	1	1					1					Sługa	
Dworaki	Jerzy Wawryncowicz	1						1				1	Sługa	
	Sebastian Dworak	1	1									1	1	Syn
	Walenty Janowicz	1	1									1		Sługa
Penzy	Zachariasz Markowicz	1	1	1								1		
Drągi	Mojżesz Wojtechowicz	1	1									1	1	
	Michał	1	1									1	1	Brat
	Lenart Wojtechowicz	1						1				1		
	Marcin Wojtechowicz	1						1				1		
	Wawrzyniec Stanisławowicz	1						1				1		
	Baltazar Pawłowicz	1						1						
	Szymon Drong	1										1	1	Sługa
Penzy	Lenart Markowicz	1						1						